

LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A CATALUNYA (1939-1951): UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Universitat de Girona
Facultat de Lletres

Font: Ajuntament de Girona. CRDI (F. Riuró Llapart). Llicències CC.

Grau en Història
Treball de Fi de Grau
Curs: 2022/2023
Alumne: Aleix Bursset i Vilà
Tutor: Giaime Pala

Índex

Resum	3
0. Introducció	4
1. Poder polític i repressió franquistes a Catalunya	6
1.1 L'articulació del poder franquista a Catalunya	6
1.2 La repressió político-militar.....	12
2. La repressió lingüística i cultural franquistes a Catalunya.....	18
2.1 La repressió lingüística	18
2.2 La repressió educativa i cultural	24
3. La repressió sociolaboral i la resposta obrera	32
3.1 Les condicions de vida i laborals de les classes populars	32
3.2 L'oposició obrera	38
4. Conclusions	45
5. Bibliografia	46

Resum

L'objectiu d'aquest Treball Final de Grau és realitzar un estat de la qüestió sobre els estudis que han analitzat la repressió franquista a Catalunya durant el període 1939-1951. Concretament, s'examinaran els aspectes repressius relacionats amb la llengua i la cultura, la societat i el món laboral, i la política catalanes. En definitiva, el treball se centrarà en la dècada més dura de la repressió duta a terme per la dictadura del general Franco.

Paraules clau: Catalunya; franquisme; postguerra; repressió; cultura catalana; moviment obrer.

0. Introducció

El franquisme i el seu impacte a Catalunya és un tema que ha estat extensament tractat i estudiat des de la fi de la dictadura mateixa. Malgrat això, la repressió franquista a Catalunya entre el 1939 i el 1951 és sovint una gran desconeguda entre el públic general i fins i tot en parts dels sectors més cultes de la nostra societat. La seva importància actual és irrefutable perquè, tot i que les ferides generacionals s'esvaeixen amb el temps, els inicis del règim de Franco a Catalunya continuen suposant un passat incòmode de recordar popularment i és una qüestió certament sensible d'abordar des de la historiografia. En aquest sentit, els estudis dels historiadors, recolzats en dades objectives, ajuden a tenir una visió rigorosa i menys emotiva del tema.

Aquest Treball Final de Grau pretén justament donar compte de la feina feta pels historiadors a l'hora de descriure la repressió de la dictadura a Catalunya en la postguerra civil espanyola, i concretament fins a la “Vaga de Tramvies” de Barcelona de 1951, que va suposar un punt d'inflexió per dos motius: perquè va manifestar per primer cop els conflictes interns entre els sectors falangistes i nacionalcatòlics que donaven suport al règim i perquè va palesar el descontentament popular contra les corrupcions i abusos laborals, econòmics i socials de l'aparell de la dictadura. Per a fer-ho, he examinat la producció historiogràfica posterior a 1977 i relativa al primer franquisme amb l'objectiu de definir analíticament i detalladament les múltiples facetes repressives del règim. Concretament, les he desglossat en tres capítols.

El primer capítol, titulat “Poder polític i repressió franquistes a Catalunya”, exposa breument la configuració del nou marc legal i jurídic construït pel règim, tractant aspectes com l'accés al poder basat en la fidelitat absoluta al “Caudillo” i com la política franquista adaptada a Catalunya va sotmetre brutalment a aquesta minoria nacional i a les esquerres a través d'una renovació selectiva del personal polític dels ajuntaments amb militants de la FET-JONS; aquest primer capítol també examina l'ocupació de les més importants posicions polítiques a Catalunya per personal forà i la violència punitiva envers els perdedors de la guerra, concretada en els camps de concentració, els batallons de treballadors, les depuracions, els empresonaments i els judicis sumaríssims.

El segon capítol estudia la repressió lingüística i cultural franquistes a Catalunya, amb l'objectiu de fer un retrat concís de la voluntat centralista i castellanitzadora del règim pel que fa a la llengua, la cultura i l'educació catalanes. A més a més, dissecciona els esforços tant

populars com intel·lectuals, fos a l'interior del país o a l'exili, per a salvaguardar la identitat catalana a través de classes de llengua clandestines i d'obres en català editades a l'estranger. I també analitza la degradació de l'esfera acadèmica catalana i indaga la purga del personal educatiu català format als anys de la República.

El tercer i darrer capítol d'aquest recorregut historiogràfic, titulat "La repressió sociolaboral i la resposta obrera", estudia les enormes dificultats de les classes populars per a accedir a salaris i aliments decents, havent de recórrer al mercat negre i, en alguns casos, malvivint en barraques i coves mancades de privacitat i sanitat. Aprofundeix també en la submissió obrera forçosa i en la protecció legal dels abusos patronals a través d'un cos jurídic específic que restringia les llibertats i drets dels treballadors. Alhora, examina l'oposició obrera respecte a aquestes adversitats, detenint-se especialment en l'activitat clandestina del Partit Socialista Unificat de Catalunya i en la ja mencionada vaga de Tramvies de Barcelona com a moment culminant de les protestes d'amplis sectors socials contra els abusos del règim.

En conclusió, aquest estat de la qüestió vol oferir una síntesi global de les principals investigacions dels autors i experts més destacats sobre el tema i es proposa ressaltar els patrons de comportament franquistes al Principat per a detectar quins abusos van ser comesos contra la identitat regional i les classes populars catalanes per a imposar un discurs falangista, nacionalcatòlic, castellanista i classista.

1. Poder polític i repressió franquistes a Catalunya

En aquest primer capítol, analitzaré la configuració del nou marc jurídic i legal adoptat pel *Nuevo Estado* al Principat per a, juntament amb la depuració i redefinició de les noves fidelitats i càrrecs públics com és el del governador civil de Barcelona, consolidar el règim al territori. També indagaré en les represàlies i polítiques punitives franquistes aplicades als perdedors de la Guerra Civil a Catalunya, principalment els judicis militars sumaríssims, els camps de concentració, els batallons de treballadors i les presons.

1.1 L'articulació del poder franquista a Catalunya

La història del règim a Catalunya s'inicia, tal com sosté Martí Marín a la introducció de la seva obra, *¡Ha llegado España! La política del franquisme a Catalunya (1938-1977)*¹, el 1938 amb la presa de Lleida i diverses operacions exitoses a Tarragona, tot i que la conquesta catalana no va finalitzar-se fins al 1939. Simbòlicament, aquell any es va publicar al BOE la supressió de l'Estatut d'Autonomia de Núria.

La imminent victòria del bàndol nacional va fer que desenes de milers de catalans esdevinguessin còmplices del règim o, si més no, que volguessin ser vistos com a tals per accedir a càrrecs funcionaris. Al primer capítol de la mateixa obra², Marín puntualitza com, tot i que la col·laboració ciutadana va ser impulsada majoritàriament per la por, el rol dels col·laboradors convençuts a l'hora de realitzar expedients repressius és inqüestionable. Independentment del pes del càrrec públic, s'exigia una obediència inflexible al règim, la qual podia demostrar-se participant en la repressió i en la propaganda per a consolidar la nova administració sobre la societat.

Amb la renovació integral de la política catalana, va restaurar-se el càrrec de governador civil per a supervisar l'Administració local i provincial així com les delegacions ministerials de la perifèria. Els governadors civils podien, amb el vistiplau del ministeri, establir i retirar presidents de la diputació, diputats provincials, alcaldes i regidors fins al 1948, quan els diputats i regidors van sotmetre's a la *Ley de bases del régimen local* de 1945, que implicava

---

¹ MARÍN, Martí. *¡Ha llegado España!: La política del franquisme a Catalunya (1938-1977)*. Barcelona: Eumo Editorial, 2019, pp. 11-50.

² *Ibid.*, pp. 57-156.

la confirmació electoral del procés així com la vertebració del marc legal del sistema de governs locals fins a la fi de règim. La llei reconeixia la dependència pressupostària i administrativa dels governs municipals respecte del govern central, disposant d'un pressupost ínfim que amb prou feines cobria les despeses locals; i si necessitaven un pressupost extraordinari, quedaven sotmesos a la supervisió directa de Madrid. D'aquesta manera, s'obtenia un control total de les províncies a través d'una triple subjugació: la depuració del funcionariat, la depuració dels càrrecs polítics i el control pressupostari dels ajuntaments. El nomenament i la destitució continua de càrrecs segons la conveniència del règim era un fenomen sense precedents, possible a causa de la il·legalització dels partits i de la falta de democràcia.

Excepte el cas de Barcelona, va haver-hi més governadors d'origen civil que no pas militar. Després d'un convuls període inicial de protagonisme militar, Catalunya va ser governada per falangistes civils, segons una pràctica que es consolidarà en el temps. Els càrrecs superiors de l'administració (ministeris i delegacions provincials) estaven formats per vells militants de FET-JONS. Això és constatable al comprovar que, en el període que va de 1939 a 1951, entre els alcaldes i regidors de les 23 ciutats amb més de 10.000 habitants del Principat, només el 38,1% havia exercit una militància anterior a la guerra, i d'aquests només 53 (5,9%) havia exercit càrrecs municipals prèviament. Aquestes xifres demostren que les depuracions franquistes no van consistir en una simple regeneració del funcionariat primoriverista, sinó que van ser curosament selectives.

L'esforç bèl·lic va ser un element clau a l'hora de nomenar 279 dels 818 càrrecs del nou règim a Catalunya (34,1%): 145 (17,7%) eren *excombatientes*, 74 (9%) *excautivos*, 38 (31,2%) eren individus coneguts pel seu paper a la guerra, 22 (2,7%) eren *familiars de caídos* (2,7%). Un altre 64,9% dels càrrecs van arribar a ser tals per raons diverses i segons les exigències del moment. Tot i això, sí que és cert que l'experiència bèl·lica va ser indispensable a l'hora de nomenar els nous càrrecs, perquè confirmava la fidelitat del personal i era considerada una prova de sacrifici.

Segons Marín, la renovació del personal polític dels ajuntaments es va produir al bienni 1940-1941, i va afectar a tots els nuclis més importants de població³. Les renovacions del 1940 van ser orquestrades per Wenceslao González Oliveros, i les del 1941 per Antonio Correa Veglison, és a dir, els homes que es van succeir en el càrrec de governador civil de Barcelona en aquells dos anys i que es van beneficiar de la col·laboració activa de la Direcció Provincial de FET-

---

³ MARÍN, Martí. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya: Política i administració municipal, 1938-1979*. Lleida: Pagès, 2000, pp. 55-198.

JONS. Les renovacions dels ajuntaments de la Catalunya urbana tenien en comú el fet de poder comptar amb el personal de FET-JONS, que va proporcionar més d'un 80% dels membres de cada consistori. Oliveros i Correa també van nomenar com a tinent d'alcalde i regidors majoritàriament a excombatents i excaptius (i gairebé exclusivament per a les alcaldies), a més de substituir el funcionariat municipal dels anys republicans amb més implicació política amb personal lligat a la Lliga Catalana o a les xarxes de poder del primoriverisme. Altres autors com a Borja de Riquer afirmen que el càrrec de governador civil va ser un símbol del poder del règim a Catalunya⁴. Segons les disposicions del 1938, els governadors civils representaven al ministre de la Governació a les províncies espanyoles, a més d'organitzar-hi i de representar-hi l'acció política del govern. Els governadors coordinaven tant les delegacions dels ministeris com les forces d'ordre públic, feien complir les disposicions governamentals alhora que regulaven l'administració local, disposaven d'un gran marge de maniobra –arribant a poder aplicar la llei de manera arbitrària–, la qual cosa podia culminar en una repressió indiscriminada. Com s'ha dit, el primer governador civil franquista de Barcelona va ser Wenceslao González Oliveros, incansable repressor de tota expressió de catalanisme. Un home que solia barallar fins i tot amb els seus afins, per la qual cosa va deixar el càrrec el desembre de 1940 per anar a presidir el Tribunal de Responsabilidades Polítiques. Qui el va substituir al càrrec fins a l'agost de 1945 va ser Antonio Correa Veglison, que després va ser reemplaçat per Bartolomé Barba Hernández fins al 1947, quan va ser substituït per Eduardo Baeza Alegría, destituït en part per la inestabilitat social que va crear la vaga de tramvies de Barcelona de 1951.

De les figures polítiques amb grans responsabilitats (governadors civils, presidents i jutges de l'audiència, caps militars i de les forces d'ordre públic, delegats dels ministeris, etc.), el 90% no eren catalans, per la qual cosa desconeixien la realitat sociopolítica del Principat. Venien dels partits d'extrema dreta i anticatalanistes dels anys trenta (CEDA, Falange, etc.) o eren militars. Per altra banda, les personalitats polítiques dels ajuntaments i de les diputacions eren majoritàriament catalans amb un passat políticament conservador: eren grans comerciants, industrials i propietaris de terres provinents de la classe dominant local que ja havia ocupat càrrecs durant el període de Primo de Rivera i que, en un 34%, havien format part de de la Lliga Catalana. Així doncs, el règim va restaurar les forces econòmiques anteriors al 1931 dins l'administració local, fomentant el poder de les oligarquies locals. A canvi d'això, aquestes

---

⁴ RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya. Volum VII: El franquisme i la transició democràtica (1938-1988)*. Barcelona: Edicions 62, 1989, pp. 31-56.

sectors tradicionals van delegar el poder real als governadors civils i al capità general, els quals eren sobretot castellans. Això no es devia només a la falta de confiança del règim cap als sectors conservadors de Catalunya, sinó també a la centralització política i administrativa que va dur a terme el franquisme. Així doncs, els ajuntaments i les diputacions eren engranatges limitats i que es limitaven a aplicar les directrius del govern central a escala local amb una escassíssima autonomia.

Antonio Francisco Canales i Martí Marín mantenen que la centralització imposada pel *Nuevo Estado* xocava amb els particularismes de la societat catalana, causant el floriment de diverses actituds cap al règim quan aquest mirava d'assentar-se al territori: oposicions minoritàries, resistències subtils, col·laboracions, suports passius, participacions, etc.; de manera que les noves complicitats van ajudar a definir les forces polítiques i institucionals que esdevindrien els instruments de poder al Principat que expliquen la repressió postbèlica⁵.

Davant d'aquests particularismes, Marín apunta la necessitat del franquisme de realitzar una política adaptada per a Catalunya per tal que Espanya, sotmetent a les minories nacionals, fos reconeguda internacionalment⁶. Per a fer-ho, va organitzar jeràrquicament el poder arreu de l'Estat, però Catalunya comptava amb diverses peculiaritats territorials que dificultaven l'assimilació política respecte d'altres regions més rurals. El Principat estava compost per una majoria social d'esquerres i oposada al règim abans de la guerra, a més de tenir el pes industrial i urbà més important d'Espanya. Per a entendre la consolidació del franquisme al Principat, Martí Marín subratlla que la propaganda va ser un medi molt emprat per inocular els valors ideològics del règim a la regió⁷. Els dos valors principals eren l'exaltació d'Espanya com a nació superior, indivisible i inqüestionable (anul·lant el catalanisme polític davant la tradició castellana guanyadora, a la qual podria incorporar-se a través d'un procés de depuració i purificació), i l'autoritarisme dictatorial per garantir la disciplina social, política i empresarial, ja que calia imposar una nova societat profundament jerarquizada. Entre el 1939 i 1945 les noves institucions i òrgans del règim van aplicar una gran pressió ideològica i política sobre els catalans inculcant-los del seu passat republicà, forçant no només la seva adhesió als nous valors, sinó també la seva exaltació pública i activa. Tots els òrgans i institucions van actuar intensivament per tal que la població catalana donés el seu suport a les múltiples manifestacions de poder organitzades pel règim. Les manifestacions d'aquesta nova litúrgia de glorificació de

---

⁵ CANALES, Antonio Francisco, i MARÍN, Martí. "La recerca sobre el primer franquisme a Catalunya: un estat de la qüestió". *Recerques: història, economia, cultura*, n. 25, 1992, pp. 205-211. Consultable online a: <https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/404149/497932>

⁶ MARÍN, Martí. *¡Ha llegado España!...*, op. cit., pp. 157-229.

⁷ RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya...*, op. cit., pp. 57-77.

l'Estat van ser múltiples, com els dies la *Victoria*, de l'*Alzamiento*, de la *Liberación*, del *Caudillo*, de *los Caídos*, de la *Raza*, de *José Antonio*, de *Santiago apóstol*, etc.

Dins d'aquest marc, i ressaltant l'excepcionalitat del cas barceloní, l'historiador Javier Tébar Hurtado destaca que el governador civil de Barcelona, Antonio Correa Veglison, és una figura imprescindible per comprendre l'estructuració del poder franquista a Catalunya, i més concretament a Barcelona entre el 1940 i 1945⁸. Davant la urgència d'aixecar una nova societat, Correa Veglison va difamar i perseguir qualsevol mostra o símbol del passat republicà, exaltant-ne els franquistes per consolidar la força del règim tant en la guerra com en la nova etapa de pau. Correa va emprar àmpliament el discurs dels màrtirs caiguts a la guerra en nom d'una pau que el «caos republicà» amenaçava, donant-li una connotació religiosa que marcaria la seva trajectòria política quinquennal. De manera que Correa Veglison va caracteritzar-se per una retòrica política que reforçava el seu poder personal dins d'un projecte polític que podria denominar-se com a «populisme feixista». D'aquesta manera, el «correísmo» va ser impulsat des de la mateixa societat barcelonina tot i que el poble, com a força mobilitzadora, no existia dins del discurs del governador, ja que aquest rol pertanyia a la nació.

En un altre article, Tébar Hurtado analitza la gravetat de les polítiques repressives de Correa des del 1941 fins al 1945, enfocades en el control absolut de la societat civil. El governador va estendre una àmplia xarxa de vigilància i d'espionatge per a la identificació i detenció massiva de sospitosos contraris al règim, els quals eren torturats per obtenir-ne informació i després empresonats sense cap mena de suport judicial⁹. Correa Veglison va restringir l'accés als queviures i a béns bàsics a través d'un controlat sistema de *cartillas de racionamiento*, imposant l'obediència a ell i al règim pel que fa a la producció i distribució d'aliments, ja que la fam era un element comú de la societat postbèl·lica, alhora que garantia la seva posició política i enriquiment en els temps més complicats del règim tant pel que fa a l'estabilitat interna com a la conjuntura internacional. La seva voluntat d'estabilització del règim a la capital catalana va portar-lo a la unificació de feixistes i feixistitzats (tradicionalistes, grups de dretes de Barcelona...) sota l'organització de la Falange. Tot i que al començament va semblar una operació exitosa, les diferències internes van sortir a la superfície i van causar la seva destitució l'estiu 1945, coincidint amb la fi del conflicte europeu.

---

⁸ TÉBAR HURTADO, Javier. *Barcelona, anys blaus: el governador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940-1945)*. Barcelona: Flor del Vent, 2011, pp. 37-126.

⁹ TÉBAR HURTADO, Javier. "Con la espada y el arado: la política de Correa Veglison en Barcelona", *Historia del presente*, n. 15, 2010, pp. 27-46. Consultable online a: <http://historiadelpresente.com/sites/default/files/revista/articulos/15/historiapresente15-2010.pdf>

Relatiu al cas gironí, Josep Clara il·lustra com Girona, a partir de la seva conquesta el 4 de febrer de 1939, també va veure's sotmesa a una nova classe dirigent que beneficiava a l'Església i als vells sectors conservadors. En especial, el càrrec d'alcalde va ser un engranatge clau per a l'articulació del règim a la província i per a la representació d'aquests grups minoritaris i dels seus interessos¹⁰. Entre el 1939 i 1948, van ocupar l'alcaldia gironina –sota la selecció del ministeri de Governació, dins del qual s'hi incloïa el governador civil–, destacables figures fidels a Franco i sense passats d'esquerra com Joan Tarrús i Bru (1939), Albert de Quintana (1939-1946) i Antoni Franquet i Alemany (1946-1957). És notori com la majoria d'integrants de l'ajuntament gironí eren fills de la vila o de la província, la qual cosa ens indica que el règim va trobar nombroses complicitats al territori. A més, la manca de democràcia va posicionar al poder a les famílies poderoses que més podien finançar al règim, conformades majoritàriament per industrials, comercials, metges i advocats. Aquests, a causa de la poca presència originària de FET-JONS a Catalunya, tenien un perfil monàrquic o de la Lliga, així com rellevància en el període primoriverista, i sovint eren familiars de *caídos* (garantint, en conjunt, obediència al *Movimiento*).

Clara també profunditza la qüestió de com, a través de la col·laboració amb les autoritats del règim i la imposició de la seva ideologia, el govern municipal va suprimir qualsevol manifestació cultural o política que no s'ajustés als interessos franquistes¹¹. El govern municipal va esdevenir així una eina bàsica de repressió i de control social, destacant el govern presidit per Albert de Quintana, que va imposar la llei franquista amb mà de ferro. El seu govern municipal va col·laborar en l'aplicació de la *Ley de Responsabilidades Políticas* de 1939, comportant la confiscació de les propietats de nombrosos gironins acusats d'haver participat en activitats contràries al règim, enfonsant-los en la misèria a l'alba de la dictadura mateixa. A més, els ajuntaments gironins van assumir el rol de centres de detenció, sent-ne un exemple d'això el que es va donar el 7 de juny de 1949 sota l'alcaldia d'Antoni Franquet i Alemany, quan la policia franquista va detenir els membres del Sindicat de la Indústria del Ferro de Girona i els va traslladar a la Presó de Figueres. D'aquesta manera, el govern municipal va col·laborar activament en la repressió de qualsevol moviment sindical i polític que no s'ajustés a la ideologia manada des de dalt.

---

¹⁰ CLARA I RESPLANDIS, Josep. "El personal polític de l'Ajuntament de Girona (1939-1979)", *Revista de Girona*, n. 110, 1985, pp. 39-47. Consultable Online a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6675226&orden=0&info=link>

¹¹ CLARA I RESPLANDIS, Josep, "Les institucions del règim: del govern civil al govern municipal", dins Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions (SGDAP). *Girona 1939-1953: Exilis, repressions i complicitats*. Catalunya: Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions (SGDAP), 2009, pp. 83-104.

1.2 La repressió político-militar

Els sublevats necessitaven una organització i una reglamentació legal de la repressió per a mantenir el seu domini en els territoris conquerits. Al respecte, Josep Maria Solé i Sabaté destaca la importància de la *Ley de Responsabilidades Políticas* del 9 de febrer de 1939 als processos de postguerra¹². Aquesta llei permetia la denúncia de tothom qui, des dels inicis de la guerra, s'hagués oposat activament o passivament al *Movimiento Nacional* o que hagués alterat l'ordre públic. L'objectiu principal de la llei era erradicar totalment les activitats de les persones no grates al nou règim. Solé i Sabaté també remarca que l'objectiu d'aquesta llei era purificar el país dels seus enemics interns per afavorir l'encarnació total dels ideals falangistes a la identitat nacional¹³. No només es va voler esborrar la empremta republicana de la societat, sinó també tot el que tingués a veure amb la catalanitat i la democràcia. L'ambigüitat del terme *rojo-separatista* infonia por davant la possibilitat de ser detingut i empresonat, ja que tothom era vulnerable a causa del nombre elevat de delators i confidents entre la mateixa població. La denúncia, i sobretot la denúncia anònima, era recurrent per a accedir a majors patrimonis, millors posicions socials, professionals i comercials, i, en el camp, això es traduïa en l'ús de la denúncia per a recuperar terres. Tot això succeïa en un context de misèria i amargor que amplificava els odis, les enveges i les venjances. En aquesta nova onada de denúncies, sovint un acusat no sabia qui el denunciava ni per què.

A cada localitat, les autoritats franquistes tenien informes sobre el passat i la ideologia de cadascú dels ciutadans, i per les detencions emprava cossos com la *Brigada Político-social*, la *Brigada de Investigación Criminal* i la Guàrdia Civil. A més, l'enorme quantitat de detinguts arran de les nombroses lleis repressives com la *Ley de represión de la Masonería y el Comunismo* de l'1 de març de 1940, va fer disminuir la població laboral adulta i va desarticular les entitats socials i culturals a les quals pertanyien els arrestats. Borja de Riquer estima que, entre el 1938 i 1953, les baixes per la repressió franquista van ser unes 4.000¹⁴. Malgrat això, cal tenir present que només és possible quantificar amb precisió el nombre d'execucions, ja que els càlculs sobre la violència física en general són més complicats de definir.

---

¹² SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, BENET, Josep, i TERMES, Josep. *La repressió franquista a Catalunya: 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 1985, pp. 31-49.

¹³ *Ibid.*, pp. 51-82.

¹⁴ RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya...*, *op. cit.*, pp. 19-30.

Per a entendre aquesta magnitud, cal fixar-nos en el fet que, tal com exposen altres autors com Ramon Arnabat Mata i Agustí Agramunt Bayerri¹⁵, la repressió va escampar-se per tots els àmbits existents (economia, societat, cultura, política, etc.) tenint com a denominador comú el seu rol d'humiliació i subordinació forçada, que, un cop acabada la guerra, va traduir-se en la classificació dels represaliats en tres grups principals: els soldats republicans presoners de l'exèrcit nacional que, tot i la protecció de les convencions internacional, van esdevenir presos polítics; els exiliats a França que a la primera postguerra van retornar a Catalunya fiant-se del missatge franquista pel qual, si no havien comès fets de sang, no patirien represàlies; i els arrestats pels agents policials o parapolicials, fos per la seva implicació republicana o per haver estat denunciats per tercers. Els empresonats a Catalunya als primers vuit mesos d'ocupació van ser 22.700, i al primer any 30.000, la majoria dels quals van ser sotmesos a processos militars d'urgència (els "sumaríssims"). Aquests processos eren un pilar de la repressió i l'emblema de la «justícia del revés» de Serrano Suñer, el qual reclamava la responsabilitat d'actes comesos fins i tot el 1931. Durant els anys 1938-1948, 65.165 dels habitants del Principat (2,2% del total) van ser processats en judicis militars sumaríssims. D'aquests, 45.649 (61%) van patir diferents condemnes. En conjunt, parlem de l'1,4% de tots els residents de Catalunya. Aquesta repressió va afectar directament o indirectament a prop de 52.000 famílies catalanes (7% del total), de les quals 32.000 (4%) va tenir un condemnat. A més dels sumaríssims, un altre factor determinant de la repressió per desmantellar la infraestructura republicana van ser els judicis de responsabilitats polítiques i les depuracions. Es calcula que arreu del Principat 80.000 persones van ser sotmeses a processos judicials franquistes, arran dels quals 61.500 van ser sancionats. A més de l'enorme arbitrarietat de les condemnes, aquests processos tenien l'objectiu específic d'aniquilar els caps polítics i socials republicans.

En conjunt, la repressió va centrar-se en uns sectors socials, unes edats i en unes militàncies polítiques i regions ben determinades. Els afectats per la repressió van ser principalment homes (92%) d'entre els 20 i 40 anys, casats, amb l'ofici de pagès, treballador o menestral, de tradició política catalanista i republicana, anarcosindicalista, socialista o comunista (CNT, ERC, PSUC, POUM i Unió de Rabassaires, essencialment). Els índex repressius més elevats es troben a les comarques agràries, i més concretament a les vil·les amb menys de 5.000 habitants. D'entre els executats, també hi havia persones que havien ocupat càrrecs representatius als ajuntaments

---

¹⁵ ARNABAT MATA, Ramon, i AGRAMUNT BAYERRI, Agustí. "Castigar, atemorir i silenciar: l'abast de la primera repressió franquista a Catalunya (1938-1948)", *Recerques: història, economia i cultura*, n. 80, 2022, pp. 107-140. Consultable online a: <https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/409474/504382>

o que havien estat caps polítics i sindicals. Només a la província de Girona, van ser assassinats 4 alcaldes i 13 regidors municipals.

Solé i Sabaté assenyala que el fet que la repressió més gran fos a les comarques rurals en comptes de les zones industrials té la seva explicació en que, a les primeres, el conflicte personal és més comú, mentre que a les segones ho és el polític¹⁶. A diferència dels habitants de la ciutat, per al pagès la seva terra era un mitjà de vida i de subsistència, de manera que marxar del poble era més difícil (a més, el pagès desconeixia el paper d'informant a les autoritats que sovint tenia el capellà del poble). El mateix autor situa l'apex repressiu entre 1939 i el 1940, i més específicament entre els mesos finals de la guerra (febrer i març) i la implantació del règim (abril), i afirma que la repressió va baixar d'intensitat a partir de 1943 a causa d'un assentament més sòlid de les estructures estatals¹⁷. Tot i així, la repressió es mantindrà constant per assegurar l'ordre imposat, sobretot a Barcelona. A partir del 1943 les execucions estan més relacionades amb els delictes d'assassinat que no pas amb atemptats contra la dictadura, més propis dels anys anteriors. D'aquesta manera, entre el 1939 i el 1943 es situen el 98% de les execucions realitzades pel règim. En conjunt, la majoria dels afusellats venien de les comarques rurals i la repressió era més intensa a les comarques interiors que no pas a les costaneres, sobretot a les comarques dedicades econòmicament a la viticultura o que tenien problemes d'arrendament. També hi havia més enfrontaments personals directes a les comarques amb situacions conjunturals fràgils, de manera que les que presentaven una economia marginada també ho estaven en l'àmbit repressiu.

Seguint amb la repressió com a necessitat política per a garantir la continuïtat de la dictadura, Borja de Riquer afirma que la finalitat d'aquesta no era incloure als vençuts, sinó sotmetre'ls, sent el càstig part de l'expressió de la victòria, tractant als castigats com a criminals i delinqüents i no com a opositors polítics¹⁸. A diferència de la Guerra Civil, la repressió no era pública als carrers, sinó que la no-informació del règim sotmetia als civils a un estat de terror en el qual només podia obtenir-se informació a través d'altres persones o famílies, la qual cosa limitava la difusió i la veracitat d'aquesta. Així doncs, no només es cercava castigar als vençuts, sinó també infondre por per mantenir l'obediència, tement-se fins i tot parlar públicament de política.

---

¹⁶ SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, BENET, Josep, i TERMES, Josep. *La repressió franquista...*, op. cit., pp. 263-268.

¹⁷ *Ibid.*, pp. 95-225.

¹⁸ RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya...*, op. cit., pp. 78-104.

Pel que fa a l'etapa repressiva post-1943, Solé i Sabaté assenyala que, després de la Segona Guerra Mundial, les potències aliades van condemnar verbalment i marginalar el règim franquista¹⁹. Malgrat tot, a l'hora de la veritat, la nova divisió del món a inicis de la Guerra Freda va afavorir Espanya, sobretot degut al posicionament geoestratègic de la península ibèrica. El nou context d'entesa internacional i apropament entre El Pardo i la Casa Blanca, més que reduir la repressió, en va justificar un alt grau de militarització. D'aquesta manera, els opositors als valors franquistes van ser executats, empresonats o silenciats depenent del període del règim. En qualsevol cas, mai no van deixar de ser reprimits.

Un dels mètodes repressius més notoris i infames van ser els camps de concentració. L'historiador Aram Monfort argumenta que aquests van començar a ser construïts a la primavera de 1938, quan l'ocupació del Principat avançava fermament²⁰. Amb les últimes conquestes del bàndol nacional, entre el 23 de desembre de 1938 i el 10 de febrer de 1939, els camps de concentració van ser desbordats pels presoners republicans, i, en casos com els de Lleida i Girona, que eren províncies frontereres, van estar condicionats pel flux de reclusos retornats de França. Aquests centres albergaven als vençuts i als ciutadans no fidels a l'anomenat *Glorioso Movimiento Nacional*. Entre el 1938 i 1942, va haver-hi 16 camps de concentració en 14 ciutats arreu del Principat, xifra assolida perquè el seu pràctic funcionament durant la guerra per a contenir als presoners va suposar la seva prolongació postbèlica, passant a anomenar-se dipòsits de concentració tot i mantenir-ne la funció de marginació violenta dels «desafectos». Segons Oriol Dueñas Iturbe, aquests presoners no eren només opositors civils, polítics i militars, sinó que també eren intel·lectuals i artistes que, pel seu pes dins la societat, convenia silenciar per assegurar el monopoli ideològic sobre les masses²¹.

Centrant-nos en el cas barceloní, Monfort sosté que, tot i que la guerra va propiciar la repressió a la Ciutat Comtal, l'ajusticiament qualitatiu i quantitatiu postbèlic no va ser proporcional, patint uns processos selectius sociopolítics inèdits²². L'efervescència punitiva va suscitar la creació del camp de concentració d'Horta i, pel que fa a les presons, a part de la Modelo van

---

¹⁹ SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, BENET, Josep, i TERMES, Josep. *La repressió franquista...*, op. cit., pp. 83-91.

²⁰ MONFORT I COLL, Aram. "Los campos de concentración franquistas y su funcionamiento en Cataluña", *Hispania: Revista española de historia*, n. 231, 2009, pp. 147-178. Consultable online a: <https://hispania.revistas.csic.es/index.php/hispania/article/view/102/104>

²¹ DUEÑAS, Oriol. "Els camps de concentració franquistes, uns grans desconeguts? Un estat de la qüestió", *Índice Histórico Español*, n. 133, 2020, pp. 51-80. Consultable online a: <https://revistes.ub.edu/index.php/IHE/article/view/38287/36726>

²² MONFORT I COLL, Aram, "Articulando la represión: El campo de concentración de Horta, la Modelo y las prisiones habilitadas. Barcelona 1939", dins Comisiones Obreras, CCOO. *VI Encuentro de investigadores sobre el franquismo: Zaragoza 15, 16 y 17 de noviembre de 2006*. Zaragoza: Comisiones Obreras, CCOO, 2006, pp. 953-963.

habilitar-se les de San Elías, El Cànem i Palacio de las Misiones. El 2 de gener de 1940, dels 16.985 presoners provincials, 13.325 es trobaven a Barcelona. Aquests no han de ser confosos amb els presos: els primers eren els capturats durant el transcurs bèl·lic i que en haver de ser classificats no eren processats judicialment, però sí reclusos a camps de concentració, mentre que els presos eren els detinguts classificats com a contraris al règim i, per tant, complidors de condemna a les presons en ser víctimes dels processos judicials.

Sota aquests paràmetres, la dependència del sistema penitenciari barceloní als *Servicios de Ocupación* va mantenir uns 3.000 nous presoners cada mes fins a finals de juny, reduint-se a 2.000 el juliol i agost, a 1.500 de setembre a novembre i cap a 1.000 el desembre.

Els camps de concentració complien la finalitat de classificar els presoners de guerra per a seleccionar-ne els rehabilitables i els que representaven una amenaça pel *Nuevo Estado*. Aquest segon grup era destinat a presons o a batallons de treballadors. Segons Oriol Dueñas, els batallons de treballadors, que van començar a operar el febrer de 1939, estaven conformats per presoners de guerra sense responsabilitats polítiques ni crims de guerra comesos, amb l'objectiu de reconstruir les infraestructures de la postguerra²³. Dins d'aquests, els Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors (BDST) estaven conformats per joves soldats de les lleves del 1936 al 1941 i que ja havien realitzat el servei militar republicà. Les persones que hi eren destinades s'allotjaven en barracons que elles mateixes construïen, o a magatzems, locals i edificis abandonats i amb dubtoses garanties sanitàries i de seguretat. És per això que els presos sovint contreïen malalties com la sarna, el poll verd, el tifus, la diftèria, la diarrea, la tuberculosi, etc., rebent nul·les atencions mèdiques (la qual cosa explica el gran nombre de morts dins aquests batallons). Tot i la fi del conflicte, el tracte vexatori als presoners de guerra va ser una constant, ja que el règim considerava que havien de pagar amb la mateixa suor i sang que van causar els republicans durant la guerra. Les causes de càstig més comunes eren parlar català, fer tard en passar llista o no treballar al ritme adequat. Aquestes faltes podien fins i tot arribar a ser jutjades en consells de guerra. Josep Clara destaca que aquests batallons també van ser utilitzats per vigilar les activitats polítiques i culturals de les poblacions per a prevenir possibles alçaments, alhora que cometien abusos intolerables com ara robatoris, amenaces i agressions violentes; de manera que no només van ser una eina per a la repressió dels presos

---

²³ SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El Franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 1: La dictadura totalitària (1939-1945)*. Barcelona: Edicions 62, 2005, pp. 145-151.

polítics, sinó que també van ser utilitzats per controlar i reprimir la població civil en diferents àmbits²⁴.

Pel que fa a les presons, Solé i Sabaté remarca la importància de l'efecte de les condicions higièniques, alimentàries i ambientals sobre les víctimes a l'hora de quantificar-les²⁵. Les condicions sanitàries causaven més morts que no pas l'aplicació de la justícia sobre els presos. Les principals causes de mort eren la fam, les infeccions intestinals i la tuberculosi, tot i que també cal tenir present el suïcidi, les morts per fractures cranials, per armes de foc i les respiratòries com la pneumònia, bronquitis, emfisema i asma. Pel que fa a la tuberculosi, les seves xifres són molt destacables tant per les precàries condicions sanitàries de les presons com pel fet de ser una de les principals endèmies a les acaballes de la guerra. A més, a mesura que disminuïa el nombre d'interns el seu control augmentava, i per tant les repressions i càstigs. Només pel que fa a les presons de les capitals de província, el 67,6% dels morts són a Barcelona, indicant-nos l'allau de reclusos presents, sobretot a la Model.

Respecte a les depuracions, Jordi Ibarz Gelabert calcula que prop del 30% dels treballadors de Catalunya van patir les represàlies del mecanisme de depuració laboral durant el primer franquisme²⁶. Amb la *Ley de Responsabilidades Políticas* de 1940, es va activar la depuració de tots els funcionaris vinculats amb el republicanisme o el moviment obrer; a Catalunya, va haver més de 23.000 depuracions, conformades principalment per 10.000 mestres, 2.000 metges i 1.400 advocats, entre altres. En aquestes depuracions van participar també les empreses privades, que exigien als treballadors declaracions de fidelitat al règim i dades sobre l'afiliació a partits polítics i sindicats. Un cop seleccionats els «desafectos», aquests no només eren acomiadats, sinó que eren marginats de la societat, ja que tenien dificultats per trobar una altra feina. Un altre aspecte important a considerar, tal com indica Solé i Sabaté, és com els franquistes, mitjançant la depuració, podien satisfer les necessitats laborals dels seus camarades més pròxims. Això explica el nombre creixent d'expulsions dels llocs de treball²⁷.

---

²⁴ CLARA I RESPLANDIS, Josep. *Esclaus i peons de la Nueva España. Els Batallons de treballadors a Catalunya (1939-1942)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, 2007, pp. 113-124.

²⁵ SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, BENET, Josep, i TERMES, Josep. *La repressió franquista...*, op. cit., pp. 227-245.

²⁶ IBARZ GELABERT, Jordi, "Les depuracions laborals durant el franquisme. Un balanç historiogràfic", dins PAGÈS BLANCH, Pelai. *Franquisme i repressió: La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*. València: PUV, 2004, pp. 127-144.

²⁷ SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, BENET, Josep, i TERMES, Josep. *La repressió franquista...*, op. cit., pp. 247-260.

2. La repressió lingüística i cultural franquistes a Catalunya

Com he dit a la introducció del treball, en aquest capítol examinaré la repressió lingüística contra la llengua catalana i la repressió educativa i cultural que el règim franquista va dur a terme a la primera fase de la dictadura. En concret, analitzaré primer les formes de repressió sobre la llengua per a, després, i en un segon apartat, detallar la violència i les mesures repressives exercides sobre el món educatiu i els cercles de Catalunya.

2.1 La repressió lingüística

Pel que fa a l'idioma, tal com sosté Francesc Ferrer i Gironès a la seva obra *La persecució política de la llengua catalana: Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*²⁸, el règim va iniciar un procés d'assimilació lingüística forçada per a incitar a l'autocensura i al temor a les represàlies pel que fa a l'ús de la llengua pròpia del Principat. Els objectius del règim ja van definir-se abans de la conquesta de Catalunya, amb el Decret del 23 d'abril de 1938, que definia el castellà com a única llengua oficial de l'Estat, predefinint així una de les conseqüències de la derrota republicana. D'altra banda, la Llei de Premsa del nou règim va delimitar encara més aquesta prohibició lingüística en censurar les publicacions en català. Posteriorment, la circular número 1 de 1942 va suprimir oficialment el català de totes les celebracions i ritus religiosos, i va arribar-se fins i tot a l'empresonament de civils per parlar en català en públic.

La normalització lingüística catalana anhelada des de finals del segle XIX era quelcom que per al nou règim s'havia de demolir; durant el primer franquisme, el protagonista d'aquesta operació va ser el governador civil de Barcelona, Wenceslao González Oliveros, que a través de les institucions que dirigia havia de garantir la unitat d'Espanya sota una llengua i cultura úniques. Lluís Duran constata, dins l'obra col·lectiva *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 5: la repressió franquista (1938-1977)*²⁹, com l'estimació de Franco d'extingir el català en quaranta anys a través d'uns procediments curosos començava, en primer lloc, per eliminar

---

²⁸ FERRER I GIRONÈS, Francesc. *La persecució política de la llengua catalana: Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona: Edicions 62, 1985, pp. 177-201.

²⁹ DURAN, Lluís, "Armes franquistes contra lletres catalanes", dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 5: la repressió franquista (1938-1977)*. Barcelona: Edicions 62, 2007, pp. 131-144.

la seva l'oficialitat. Per a assolir-ho, el règim havia de comprendre profundament la realitat catalana; no obstant això, interpretava el catalanisme i el separatisme com si fossin sinònims. Els franquistes pensaven que la unitat d'Espanya no podia ser total ni definitiva amb una diversitat lingüística considerada com a estèril i perillosa; i el nou Estat, de mentalitat arcaicament imperialista i a contracorrent dels recents estats nació europeus, va aprofitar la majoria castellanoparlant nacional per a erradicar la minoria catalanoparlant. Aquest panorama va ser devastador des d'un punt vista lingüístic.

A la província de Barcelona, una de les primeres iniciatives de González Oliveros va ser la supressió de la retolació i de la documentació pública en català independentment del seu contingut, arribant a la sanció en cas de poca col·laboració ciutadana. Les multes van ser especialment severes per als funcionaris per accelerar la castellanització de l'administració pública, ja que era inconcebible que els treballadors de l'Estat no empressin la llengua nacional. Autors com Francisco Martínez han il·lustrat com González Oliver suprimís molts mitjans de comunicació, ja fossin diaris o emissores de ràdio, o obligués molts altres a adherir-se a la Falange³⁰. En són exemples diaris com *La Prensa*, *Solange*, *Solidaridad Nacional*, *La Mañana* i emissores com *Radio España de Barcelona*. D'aquesta manera, el règim va arribar a posseir el monopoli informatiu sobre l'opinió pública per a manipular-la segons la seva conveniència. Per tant, aquests mitjans es van veure privats de l'ús del català, fins i tot aquells que simpatitzaven amb la causa franquista. Conscient de la seva funció manipuladora, el règim va nomenar com a directors dels principals diaris barcelonins a figures profundament anticatalanistes, com Luis Martínez de Galinsoga en el cas de *La Vanguardia Española*.

Segons Maria Josepa Gallofré, el primer procés depuratiu de fons bibliogràfics antics per part del poder civil de Barcelona es va produir el març de 1939, a través de la il·legalització de la majoria dels llibres que els conformaven, caracteritzats per la seva autoria o temàtica política, social i religiosa contrària als nous estàndards del règim³¹. Amb la fundació de la secció central de censura, la resta d'obres catalanes van ser immediatament prohibida, i ja l'agost de 1939 s'havia establert que el règim seguiria una política de censura basada en la prohibició de qualsevol obra en català independentment de la seva procedència i continguts (tot i que posteriorment aquest model va presentar escletxes pel que fa a la religió, la tradició popular i el folklore permès pel règim). Els subjectes addictes al règim i els que no eren considerats

---

³⁰ MARTÍNEZ, Francisco, "La cultura oficial franquista a Catalunya", dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Volum 2: *Catalunya dins l'Espanya de l'Autarquia (1946-1951)*. Barcelona: Edicions 62, 2005, pp. 163-176.

³¹ GALLOFRÉ, Maria Josepa, i MOLAS, Joaquim. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pp. 423-429.

hostils eren els únics que, tot i que amb resultats gairebé nuls, van poder actuar com a interlocutors amb les autoritats franquistes en nom d'instàncies culturals de la societat civil. Cap al 1946, la necessitat del règim de donar una imatge d'estabilitat política va impulsar estratègicament una aparença de consens entre el règim i els productors "afectos" de textos folklòrics i literaris considerats com a clàssics regionals inofensius que, segons la propaganda, reafirmaven els valors de l'any de la victòria. Tot i això, la violència repressiva va mantenir-se constant en el temps per silenciar les reclamacions d'un cert consens editorial que anés més enllà del delimitat àmbit folklòric i que s'apropés al públic majoritari.

Gallofré també destaca com, sistematitzant la repressió del català, el monopoli de manifestació lingüística i cultural castellana va ser una realitat inalterada fins a l'apropament internacional del franquisme³². A partir de la fi de la Segona Guerra Mundial, la persecució lingüística va esdevenir més selectiva, a través d'una censura enfocada en la salvaguarda dels ideals nacionalcatòlics i basada en mecanismes burocràtics com ara la necessitat de tenir permisos previs concedits per les autoritats o l'aplicació de diverses imposicions, com la d'haver d'afegir un resum en espanyol a les obres en català. Aquest conjunt d'impediments va portar a la població del Principat a cercar alternatives per mantenir l'edició d'obres en la llengua pròpia, produint-se i circulant clandestinament edicions d'obres prohibides per la seva significació cultural, lingüística o literària catalana; de manera que l'extinció del català predita per Franco s'albirava distant gràcies a l'esforç civil col·lectiu per a mantenir la seva identitat.

Pel que fa a l'estrenyiment del sector editorial, Lara Estany Freire assenyala que l'autoritarisme franquista tenia la doble funció d'aïllar la cultura i la llengua del Principat per tornar més manipulables els seus ciutadans i fer-los més obedients a les directrius i valors falangistes³³. Aquest pla, inalterat fins a la fi del gran conflicte europeu, va haver d'alliberar-se de la seva càrrega feixista que el vinculava amb els autoritarismes europeus recentment derrocats per centrar-se en la seva naturalesa catòlica ultraconservadora. És per això que el falangisme va perdre poder en favor dels sectors més religiosos del règim, encara que la idea del predomini del castellà com a llengua imperial va mantenir-se dogmàticament. A partir del 1946, i amb l'objectiu de trobar una major entesa i sintonia amb les potències aliades a inicis de la Guerra Freda, el català va ser tolerat gairebé simbòlicament en determinades obres, sempre de caràcter localista i folklòric. Així doncs, continuaven sense publicar-se les traduccions d'alt nivell

---

³² GALLOFRÉ, Maria Josepa, "La censura franquista davant la llengua", dins CARBONELL, Jordi. *Estudis de llengua i literatura catalanes: Miscel·lània Jordi Carbonell, vol. I*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pp. 277-283.

³³ ESTANY FREIRE, Lara. *La censura franquista i la traducció catalana de narrativa als anys seixanta*. Universitat Autònoma de Barcelona: Tesi doctoral, 2019, pp. 549-551.

cultural ni assaigs; la idea era consolidar la imatge com a llengua feble i destinada a l'oblit. Una de les principals causes de prohibició era la representació de l'escriptor en els registres de les autoritats com a "rojo y desafecto", impulsant no només la producció clandestina i a l'estranger sinó també l'abandonament de la producció literària per part de molts escriptors catalans, de manera que la destrossa més gran de la repressió lingüística no va ser la censura en si, sinó el cessament del sistema literari i la reducció del públic lector. Per a sobreviure, molts autors catalans van veure's forçats a l'ús de pseudònims i a la traducció de la seva producció en castellà amb l'ajuda del mecenatge privat. Aquestes estratègies van permetre la difusió camuflada d'idees que, amb el pas del temps, seran influents i trencadores per a les següents generacions d'escriptors i lectors.

El règim va encomanar al castellà la tasca de protegir Espanya del bolxevisme i del separatisme. Per això, tal com subratlla Josep Massot Muntaner, el monestir de Montserrat, un dels màxims símbols de catalanitat, era detestat per Madrid per realitzar tasques com la traducció de la Bíblia al català³⁴. A causa del seu pes no només religiós sinó també cultural i lingüístic per als catalans, el règim va reprimir el monestir en aquests dos darrers aspectes amb especial intensitat. En especial sota el mandat de González Oliveros, en va aturar la producció de textos religiosos en català, que tanta embranzida havia pres el primer terç del segle XX. Malgrat tot, el monestir va iniciar una rebel·lió discreta, mitjançant les reedicions clandestines, les traduccions al llatí per a evitar el castellà, la redacció de títols curiosament llegibles tant en espanyol com en català, etc. Entre aquestes mesures, les més destacables van ser les Festes de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat, que amb l'excusa de realitzar un nou tron per la Moreneta, van permetre reprendre –a partir del 1946 i 1947– una major normalització dels discursos, conferències i publicacions en català durant el període de governació civil de Barba Hernández. El governador va permetre un ús més flexible del català de caràcter estrictament religiós, tot i que l'activitat editorial clandestina va continuar sent essencial.

Relatiu a l'esfera privada, Josep Benet va explicar com aquesta no va mantenir-se del tot exempta de la repressió lingüística, ja que la correspondència va estar sotmesa a la censura militar fins al gener de 1940³⁵. Sota la vigilància del règim, no era possible escriure cartes en català, per la qual cosa es restringia la comunicació familiar i íntima. Tanmateix, la dictadura sí que permetia l'escriptura en idiomes estrangers, demostrant la seva intolerància vers les

---

³⁴ MASSOT MUNTANER, Josep, "Les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i la censura", dins VILARDELL, Laura. *Traducció i censura en el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016, pp. 9-34.

³⁵ BENET, Josep. *Catalunya sota el règim franquista: informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco. Volum I*. París: Edicions Catalanes de París, 1973, pp. 279-410.

llengües regionals pròpies, donat que les foranes no interferien en la unitat d'Espanya. Ahora, aquestes mesures complien amb la premissa imperialista dels intel·lectuals falangistes segons la qual hi havia pobles nascuts per manar i altres que havien nascut per obeir i per ser assimilats. D'altra banda, Joaquim Arenas i Sampera descriu com la gran allau migratòria a Catalunya provinent de la resta d'Espanya contribuís, juntament amb les noves legislacions i a l'abolició de l'Estatut de Núria, a l'estranyament públic de l'idioma nadiu, que, tot i la seva supervivència, mai no va recuperar l'ús social dels temps republicans³⁶. El panorama desolador que va definir el règim va contrarestar-se amb actes clandestins greument castigats com ara les classes particulars de català a les cases. Aquestes solucions arriscades van mantenir-se al llarg dels anys quaranta fins als anys seixanta, i els seus esforços per a evitar l'extinció lingüística van arribar a la impartició de classes gratuïtes tot i les extremes deficiències de la postguerra. Tot i el gran temor de la possible repressió, la condició del català com a llengua principal de Catalunya és constatable en observar l'increment d'aquests cursos entre el 1939 i el 1950 arran de centres parroquials i entitats i associacions culturals i lúdiques. La insistència d'aquestes pràctiques clandestines durant el primer franquisme van anar gestant una veu popular ferma que es manifestaria a les acaballes de la dictadura per demanar el recobriment de la llengua. Reincidint en la degradació del català, Joan Samsó analitza com els feixistes el veien com a culpable de la manca d'espanyolisme entre els habitants del Principat, per la qual cosa calia aniquilar-lo de la vida pública per a recuperar el territori per a la “Nueva España”³⁷. D'aquesta manera, “el habla de Cervantes” reafirmava el domini franquista i l'única llengua oficial digna i possible del territori, considerant el català modern com una maquinació quimèrica de Pompeu Fabra, barreja del dialecte i del francès. El català, per tant, era vist com una llengua inculta, mancada d'història i de prestigi i acadèmicament i científicament inapropiada. Tornant-la una llengua arcaica, el règim volia evitar que es fes investigació científica en català (i per això que adquirís prestigi social). Aquest darrer aspecte explica que les tasques d'investigació en català, així com la mateixa existència de l'Institut d'Estudis Catalans, haguessin de mantenir-se clandestines.

Pel que fa a l'Institut d'Estudis Catalans, Albert Balcells i Enric Pujol n'han investigat la trajectòria entre el juliol de 1936 i el 1942, destacant el paper de l'edifici de l'IEC com a

---

³⁶ ARENAS I SAMPERA, Joaquim, “L'idioma après malgrat tot”, dins Fundació Jaume I. *Cultura catalana i franquisme: societat civil i resistència cultural a Catalunya (1939-1977)*. Barcelona: Fundació Jaume I, 2002, pp. 34-47.

³⁷ SAMSÓ, Joan. “Notes per a una història de postguerra de l'Institut d'Estudis Catalans (1942-1961)”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. 7, 1996, pp. 79-88. Consultable online a: <http://revistes.iec.cat/index.php/BSCEH/article/viewFile/2928/2927>

protector de llibres de procedència eclesiàstica, civil i particular davant les turbulències i destrosses bèl·liques³⁸. La victòria nacional va empènyer a molts dels seus membres o bé a l'exili o bé a la clandestinitat, de manera que el 1939 no quedava cap dirigent de l'IEC oficialment actiu a Catalunya.

Dins d'aquest context, és destacable la tasca del nou president de la Diputació de Barcelona, Josep Maria Milà i Camps. Ell va encarregar-se de la Biblioteca de Catalunya, rebatejada com a "Biblioteca Central", i va procurar refer l'IEC amb personal acceptat pel règim per a inventariar la documentació dipositada durant la guerra i impulsar les Oficines Lexicogràfiques dins la Casa de Convalescència. Malgrat tot, el setembre de 1939 va ser substituït pel falangista Antonio M. Simarro, que va suprimir les Oficines Lexicogràfiques, a més de confiscar la totalitat de la documentació de la Casa de Convalescència. La Diputació també va dominar fiscalment a l'IEC, apropiant-se dels seus comptes corrents, i el règim va crear institucions provincials destinades a substituir-lo, com ara l'"Instituto Español de Estudios Mediterráneos". Les noves mesures van suposar que el 1942, arran del retorn de l'exili del membre fundador de l'IEC Josep Puig i Cadafalch, s'optés per reorganitzar la institució de forma clandestina a través d'un estret contacte i suport amb els membres exiliats per reorganitzar el mecenatge, les publicacions a l'estranger, l'acceptació de nous membres i la celebració de sessions periòdiques.

En el segon volum de la seva obra, Balcells i Pujol exposen juntament amb Santiago Izquierdo les dificultats de la refundació clandestina de l'IEC a partir del 1942, i particularment com – entre el 1943 i el 1944– l'activitat de la institució estava impossibilitada a actuar fins i tot dins la clandestinitat per la tenacitat repressiva del règim³⁹. Per a prosseguir les seves tasques, l'IEC depenia del mecenatge privat, possible perquè fins i tot entre els molts catalans que van posicionar-se políticament al costat del règim hi havia opositors a l'extrema persecució de la llengua i cultura catalanes. Aquest sector, conformat majoritàriament per industrials i professionals liberals, va ser liderat per Fèlix Miret i Maristany, principal avalador de la institució dins del Principat. Gràcies a aquest suport l'IEC va poder reprendre, encara que dins d'un limitat camp d'acció, les seves activitats i assegurar la seva supervivència. No només això: el relaxament de la repressió cultural franquista després de 1945, va ampliar el rang dels contacte de l'IEC amb entitats estrangeres, destacant el vincle amb la Unió Acadèmica

---

³⁸ BALCELLS, Albert, i PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I: 1907-1942*. Catarroja: Afers, 2002, pp. 303-328.

³⁹ BALCELLS, Albert, IZQUIERDO, Santiago, i PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum II: De 1942 als temps recents*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007, pp. 15-131.

Internacional, i el nombre dels integrants de les diferents seccions de l'organització. El mateix 1945, van ressorgir també els Estudis Universitaris Catalans, amb els quals l'IEC compartia una tradició de col·laboració que ara es reafirmava per a la preservació de l'alta cultura en català (una tasca impossible a fer a la Universitat de Barcelona a causa del control estatal). Aquests Estudis van actuar com a nexes entre la intel·lectualitat prebèlica i la postbèlica. Destaca, a més, la fundació de les filials de la Societat Catalana d'Estudis Històrics el 1946, centrada en les humanitats, i la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials el 1948, més enfocada al contacte intergeneracional i multidisciplinari entre diferents tendències polítiques i ideològiques. D'entre les publicacions de l'IEC d'aquest període de censura destaca la revista *Estudis Romànics*, publicada a partir de 1947, a més de les publicacions de la *Societat Catalana d'Estudis Històrics*, particularment activa.

2.2 La repressió educativa i cultural

El règim franquista va seguir la premissa tradicional centralista de marginació jurídica catalana per a eliminar activament la impremta identitària de la ciutadania del Principat aplicant el principi de dret de conquesta, justificant així tota mena d'abusos sobre la identitat catalana⁴⁰. Aquest conjunt d'elements punitius van portar Josep Benet a afirmar que la repressió de la llengua i cultura catalanes durant el primer franquisme va ser l'intent més gran d'aniquilació sofert per la història del país des del Decret de Nova Planta de 1714; en la seva opinió, va ser un autèntic genocidi.

Segons Joan Samsó, els anys quaranta van caracteritzar-se per una intensíssima tasca de desaparició de tots els símbols nacionals catalans, des de senyera i els cants fins a l'ús del català als mitjans de comunicació, l'administració pública, l'ensenyament i en els actes culturals⁴¹. Només el 1939, any de la victòria dels sublevats, van prohibir-se més de 3.000 llibres escrits en català, a més del fet que diverses biblioteques i arxius van ser cremats o enderrocats. Molts artistes i intel·lectuals van ser perseguits, exiliats o empresonats perquè la seva producció no s'adaptava als valors del règim. Com a conseqüència de la censura, i de la mateixa manera que l'ús del català va limitar-se a l'àmbit domèstic, moltes obres literàries van haver de circular de forma clandestina. Tant la llengua com la cultura, expressada no només a través de llibres, sinó

---

⁴⁰ BENET, Josep. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pp. 263-328.

⁴¹ SAMSÓ, Joan. *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pp. 13-147.

també dels guions teatrals, de la lletra de les cançons i dels balls tradicionals populars, es van veure afectats per la castellanització pública de les festes i actes socials tradicionals. D'aquesta manera, s'amenaçava tot el progrés cultural català realitzat des del primer terç del segle XX, des de la Mancomunitat fins a la Generalitat republicana.

L'Espanya franquista va originar una al·lèrgia als corrents polítics –qualificats d'estrangers– com el marxisme, el liberalisme o l'anticatolicisme, per la qual cosa l'autarquia, no només política i econòmica, sinó també cultural i lingüística, era l'única opció per imposar el nacionalcatolicisme. En relació amb la diglòssia com a pas previ al reemplaçament lingüístic i cultural, Abel Camp argumenta que les noves institucions depurades per la Falange, com ara l'Ateneu Barcelonès o l'"Instituto Español de Estudios Mediterráneos" van fracassar a l'hora d'injectar la castellana com la cultura principal al Principat⁴². Per amagar el seu fracàs, el règim va impulsar propagandísticament la imatge de Barcelona com a gran ciutat difusora de la cultura espanyola a través d'estudis històrics, pseudohistòrics i literaris. El paisatge urbà també havia d'assimilar la victòria nacional, per la qual cosa van erigir-se estàtues patriòtiques a més d'espanyolitzar els noms dels carrers i de les viles de Catalunya per esborrar qualsevol mostra de catalanitat. Tanmateix, aquestes substitucions no van acabar de concretar l'objectiu desitjat, evidenciant un cop més la manca de compromís dels molts catalans amb Franco, tal com demostra la recuperació dels socis del Barça, passant de 3.000 el 1939 a 26.000 el 1946.

Centrant-nos en la persecució del ja esmentat l'Ateneu Barcelonès, David Tormo assenyala com aquesta institució, una de les màximes impulsores de la cultura i política catalanes, tampoc va escapar-se de les urpes de règim⁴³. La seva important biblioteca, destacable per la seva premsa estrangera d'actualitat així com per disposar d'obres cabdals d'història catalana, va ser destruïda pels nacionals (més de 15.000 volums). Un cop readaptada segons els principis franquistes, aquesta biblioteca va ser controlada fins al 1952 per una junta nomenada des de Madrid i presidida pel "consejero nacional" Luis Gutiérrez Santa Marina. Durant aquest tèrbol període, tant l'activitat cultural anterior com la seva migrada biblioteca van ser marginades: la institució va optar per parlaments públics que agradaven al règim com ara la vida cristiana i el nou paper de Barcelona a l'Espanya alliberada, caracteritzades per un fervor passional més que no pas per exposar arguments acadèmicament estructurats. Així doncs, la majoria dels seus antics membres van preferir allunyar-s'hi perquè, al marge de les dificultats per a sobreviure a la Ciutat Comtal postbèl·lica, la institució havia perdut el seu esperit catalanista i crític.

---

⁴² CAMP, Abel, "Vida quotidiana, social i esportiva", dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*..., op. cit., pp. 206-227.

⁴³ *Ibid.*, pp. 162-179.

Seguint amb aquesta línia, Enric Pujol Casademont afirma que el “problema català” va dispersar la intel·lectualitat del país en forçar l’exili de Pompeu Fabra, màxim representant de la llengua i cultura catalanes, així com d’altres figures rellevants com Antoni Rovira i Virgili, Pau Casals, Ventura Gassol o Josep Carner, arribant fins i tot a l’execució de Carles Rahola i de Lluís Companys, el 1939 i 1940 respectivament⁴⁴. També van ser perseguits i exiliats els professors i mestres, personal clau en la catalanització educativa republicana. Fins i tot la Generalitat, liderada llavors per Josep Irla, va haver de mantenir-se a les ombres de la clandestinitat i l’exili. Arran de l’apropament de Franco als aliats en la geopolítica de la Guerra Freda, el 1946 la dura censura del règim va pretendre un desatansament de les seves intencions aniquiladores, permetent la publicació en català a Espanya. Tot i això, als anys quaranta l’edició i distribució de revistes i obres des de l’exili va ser l’únic mitjà que permetia la lliure expressió ideològica en català, reflex d’aquesta intel·lectualitat dispersa.

Relatiu a la repressió del professorat primari, secundari i superior a la postguerra catalana, autors com Josep González-Agàpito i Salomó Marquès i Sureda argumenten que el règim va vetllar per la purga del nombre més gran possible de mestres i professors, a causa de la seva gran implicació activa en l’ensenyament en català dels valors republicans, una combinació que calia frenar a qualsevol cost⁴⁵. Aquests docents, un cop encarregats de l’educació de les noves generacions basades en l’igualitarisme i la democràcia ara no només estaven obsolets, sinó que eren un perill estructural per al desplegament franquista al Principat. La transformació violenta del sistema escolar català va condicionar la societat més enllà de l’educació en repercutir sobre les futures generacions criades en plena dictadura. El totalitarisme franquista va inserir-se en l’educació a través d’un adoctrinament afí al model de societat falangista desitjada. La “Nueva España” necessitava, doncs, substituir l’esperit crític, científic, laic i solidari de l’escola pública republicana per un cos magisterial classista, dogmàtic, hegemonitzador i pregoner de la diferenciació entre homes i dones. Francisco Morente Valero sosté que, en conseqüència, als homes se’ls hi inculcaven valors militars mentre que les dones eren relegades a l’àmbit privat i a les tasques domèstiques, suposant una repressió social severa respecte de l’etapa

---

⁴⁴ PUJOL CASADEMONT, Enric. “Cultura, llengua i política. La resistència cultural catalana durant el règim franquista (1939-1977)”, *Catalan Historical Review*, n. 13, 2020, pp. 157-172. Consultable online a: http://revistes.iec.cat/index.php/CHR/article/viewFile/148364/pdf_1694

⁴⁵ GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep, i MARQUÈS I SUREDA, Salomó. *La Repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943). Segons les dades del Ministeri d’Educació Nacional*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1996, pp. 25-40.

republicana⁴⁶. L'ensenyament basat en la por i els càstigs va convertir als mateixos alumnes en còmplices i delators entre els seus iguals si aquests no complien amb la línia pedagògica exigida, de manera que el règim podia fer un seguiment pròxim alhora que agressiu dels col·legials. L'educació franquista no contemplava els subjectes i valors de l'"antiEspanya", alhora que esdevenia una eina per a fer desaparèixer les dissonàncies regionals respecte del model oficial d'unitat espanyola; les aules, en suma, eren una extensió de la violència dels carrers. L'alumne deixava de ser el protagonista de l'escola en favor del docent, i havia d'acceptar un model educatiu basat en la memorització intensa i punitiva. La fidelitat de l'alumnat també era esperada a través dels cants i d'hissar la bandera així com en la veneració d'imatges catòliques i dels retrats de Franco i Primo de Rivera a les aules.

González-Agàpito estima que un de cada tres mestres del magisteri públic català va ser sotmès a un procés de depuració del règim⁴⁷. Dels 2.836 casos documentats, el 29,13% dels professors de la Província de Girona i el 30,53% dels de Barcelona van ser represaliats. Dins d'aquest conjunt, els professors de batxillerat van ser els qui van patir una repressió punitiva més lleu però igualment intensa (el 10,72% del seu total). Això és degut a la seva menor implicació en la renovació pedagògica catalana republicana respecte als docents d'educació primària i secundària. Fos per temor o per lleialtat, el règim va renovar i mantenir un cos funcional devot als seus principis, que a través de l'escola com a instrument propagandístic falangista enquadraria a les futures generacions. En aquest sentit, Franco va acostar-se als models de propaganda educativa propis dels feixismes europeus contemporanis. S'inculcava la percepció que els infants havien estat greument afectats pel liberalisme de l'Escola Nova catalana, de manera que a través d'un nou cos docent calia redirigir-los cap als valors de l'autèntica Espanya. El "I Consejo Nacional del Servicio Español de Magisterio", filial de la Falange, va ser l'encarregat d'articular els paràmetres del contingut, propaganda i esperit educatiu nacional. L'educació primària era concebuda com a una etapa d'espanyolització, que es completaria i intensificaria a la secundària. Una de les estratègies per a assolir-ho va ser l'atribució de les places catalanes depurades a uns set-cents docents forans. A més, tots els professors llicenciats o contractats a partir del 18 de juliol de 1936 van ser professionalment invalidats, i altres,

---

⁴⁶ MORENTE VALERO, Francisco, "Entre sotanes i camises blaves: educació i socialització política dels joves en el franquisme", dins FONT AGULLÓ, Jordi. *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*. València: PUV, 2007, pp. 133-152.

⁴⁷ GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep. "La repressió en la postguerra: el magisteri en les comarques de Barcelona i el professorat de batxillerat de Catalunya (1939-1949)", *Butlletí de la Societat Catalana de Pedagogia*, n. 1, 1988, pp. 6-16. Consultable online a: <https://raco.cat/index.php/ButlletíSCP/article/view/23358/318222>

temorosos de les possibles represàlies, van optar per renunciar a la seva feina com a mecanisme de supervivència.

Pel que fa a l'educació universitària, recordem que la Universitat de Barcelona, esdevinguda autònoma l'1 de juny de 1933, a més de ser l'única existent al Principat, va fomentar l'ús del català com a llengua vehicular educativa. Segons Jaume Claret Miranda, aquest fet va originar un conflicte administratiu i parlamentari que va provocar disputes al llarg del període republicà i de la guerra, sent resolt pel franquisme⁴⁸. El model educatiu republicà i catalanista de la UB nequitejava no només a la dreta política i la major part de la intel·lectualitat espanyola, sinó també a l'Església catòlica, donant peu a la identificació del professorat universitari republicà amb l'adoctrinament d'ideologies estrangeres i generant una veritable “guerra escolar” com a extensió de la civil per a eliminar-lo. Claret també destaca que, amb la victòria del bàndol nacional, va institucionalitzar-se jurídicament la violència encetada el 18 de juliol de 1936⁴⁹. Així doncs, es legalitzava com a “modus operandi” del “Nuevo Estado” alhora que es confirmava com aquesta no era una conseqüència de la guerra, sinó un dels seus factors detonants.

Tot i desconèixer-s el nombre total de víctimes de la depuració com a mètode de venjança i reclam dels drets dels victoriosos, la finalitat del règim era sotmetre a tot el personal docent a un expedient de depuració com a filtre definitiu per a la selecció de les noves autoritats acadèmiques franquistes que ocuparien les places vacants. En aquest aspecte, la dura repressió del professorat de la UB no radicava tant en el seu vincle amb les pautes científiques i pedagògiques republicanes, com a les altres universitats d'Espanya, sinó en el seu compromís catalanista. La UB, doncs, va ser sotmesa a la “cruzada nacional catòlica” amb la caiguda de la Ciutat Comtal el 26 de gener de 1939, i el 28 de mateix mes va ordenar-se el cessament de la seva autonomia, amb l'expulsió de tots els seus intel·lectuals i científics⁵⁰. Més endavant, el 8 de febrer van depurar-se vuit catedràtics entre els quals es trobaven Pompeu Fabra i Pere Bosch i Gimpera, declarats enemics incondicionals d'Espanya. Tot i això, aquesta venjança camuflada de nova legalitat que titllava de criminals als professors, no va cobrar-se la vida de cap catedràtic de la universitat catalana perquè, a diferència d'altres indrets de l'Estat, l'exili francès era una alternativa pròxima. En conjunt, tant la depuració com l'autodepuració i l'exili

---

⁴⁸ CLARET MIRANDA, Jaume. “Cuando las cátedras eran trincheras. La depuración política e ideológica de la Universidad española durante el primer franquismo”, *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea*, n. 6, 2006. Consultable online a: <http://hispanianova.rediris.es/6/dossier/6d018.pdf>

⁴⁹ CLARET MIRANDA, Jaume. *La repressió franquista a la Universitat Catalana: La universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme*. Vic: Eumo Editorial, 2003, pp. 13-28.

⁵⁰ *Ibid.*, pp. 71-104.

van traduir-se en l'assoliment dels objectius del règim d'extirpar els pensaments més democràtics i progressistes de l'ensenyament universitari català, tant pel que fa a la seva direcció com instrucció. La innovació docent dels intel·lectuals i científics dels anys republicans va ser substituïda per un sistema altament centralitzat, jerarquitzat i burocratitzat en el qual els valors nacionalcatòlics i la fe prevalien sobre les dades empíriques⁵¹. La catalanització i la reforma educativa republicana representaven una amenaça que va portar a l'eliminació del 27% dels seixanta-tres catedràtics barcelonins.

Tot i que la repressió franquista va ser més intensa en altres sectors socials com els obrers, pagesos, sindicalistes, republicans i militants d'esquerres, Jaume Claret afirma que la implacabilitat contra el personal docent universitari va agreujar substancialment la qualitat educativa catalana amb les pertinents conseqüències socials que això comportava⁵². Els catedràtics universitaris estaven exposats a la jubilació forçosa, a l'expulsió i a la inhabilitació, i, en el pitjor dels casos, a la presó, per la qual cosa molts van haver d'exiliar-se. En canvi, la intransigència política contra el republicanisme i el catalanisme va ser premiats a través del mèrit politicomilitar durant la guerra civil per sobre de l'acadèmic. Pel que fa a la repressió de l'alumnat universitari, Claret assenyala que el règim era conscient de l'alteració que va suposar el moviment estudiantil de la UB a les acaballes de la dictadura de Primo de Rivera, per la qual cosa no s'havia de subestimar la incidència social i política d'aquest sector numèricament reduït⁵³. La Llei d'Ordenació de la Universitat espanyola del 1943 (LOU) va configurar una nova universitat classista i guiada per la rectoria i els deganats, a més de centralitzar els plans d'estudis i cedir l'exclusivitat sobre el doctorat a la Universitat Complutense de Madrid. Per a controlar el moviment estudiantil, la "universidad imperial" comptava amb el "Sindicato Español Universitario" o SEU, que va esdevenir l'única institució legal a partir del 23 de setembre de 1939. Tot i el poc èxit inicial de la filial barcelonina, a partir de l'entrada en vigència de la LOU el 1943 la seva adherència va esdevenir imperativa. A mesura que la institució experimentava una burocratització creixent, la seva influència sobre els estudiants continuava sent escassa, tal com demostra la participació dels universitaris en la vaga de tramvies de Barcelona de 1951.

---

⁵¹ *Ibid.*, pp. 123-127.

⁵² CLARET MIRANDA, Jaume. *La repressió franquista a la universitat espanyola*. Universitat Pompeu Fabra: Tesi doctoral, 2004, pp. 103-139.

⁵³ CLARET MIRANDA, Jaume. "'Perturbaciones del orden académico'. Els estudiants de la universitat catalana entre el blau i el vermell (1939-1975)", *Recerques*, n. 74-75, 2019, pp. 133-159. Consultable online a: <https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/389949/483322>

Josep Maria Colomer i Calsina exposa que l'activitat universitària dels estudiants va ser ideologitzada a través d'himnes, banderes, uniformes i salutacions falangistes; es buscava, doncs, l'enquadrament polític de tots els joves matriculats⁵⁴. A més, el SEU barceloní va encarregar-se del reclutament de joves per a la "División Azul" que lluitaria al costat dels nazis al Front Oriental. Una altra mostra de la manca de llibertat universitària es va fer palesa a partir del curs 1943-1944, quan van celebrar-se eleccions manipulades de delegats de curs, a través d'una llista única de candidats que no va fer res més que reafirmar la passivitat estudiantil davant Falange. Així doncs, tots els càrrecs de delegat cap amunt eren un veritable joc de titelles del Ministeri d'Educació, que podia assignar i destituir càrrecs en total llibertat.

El canvi de la conjuntura internacional, amb la victòria dels aliats el 1945, va implicar la represa de les activitats de resistència estudiantil i antifeixista al claustre de Barcelona. Finalment, les esperances van ser frustrades i el SEU va intensificar la violència amb els seus escamots, que van reprimir qualsevol alumne que mostrés signes de dissidència. El cas més extrem d'aquesta dissidència es va produir el febrer de 1946, amb la desaparició dels retrats de Franco i José Antonio Primo de Rivera de la Facultat de Dret i l'aparició de pintades que deien "Visca Catalunya": això va portar a nombroses detencions, interrogatoris i tortures d'estudiants realitzades en un soterrani de la Facultat de Dret (llavors ubicada a la Plaza Universitat de Barcelona). Les pallisses amb ferros a zones sensibles del cos no només van ser quelcom comú, sinó que eren justificades directa t i obertament a la revista de la SEU.

El mateix autor situa que, per una part, entre el 1944-1946 va haver-hi una dinamització de les primeres organitzacions universitàries de resistència antifeixista impulsada pel desenllaç del conflicte internacional, encoratjadores per la caiguda pròxima del dictador. Per altra part, entre el 1947-1950 la possibilitat cada cop més remota de retornar a la República enfocava l'activitat estudiantil en la represa de la cultura i llengua catalanes⁵⁵. Dins d'aquest marc, va ser notori el Front Universitari Català (FUC), creat el novembre 1944 com a amalgama de diversos grups estudiantils preexistents. Aquest grup va estimular l'excursionisme, les sardanes i les lectures de caràcter marcadament catalanista. Tot i el seu pluralisme, tenia una ferma convicció en la reconstrucció política de Catalunya i va ser un dels pioners en la definició dels Països Catalans, així com va mantenir el diari estudiantil clandestí *Orientacions*, un dels més actius i constants entre el 1945 i el 1947. Per a recuperar la cultura pròpia, el FUC va contactar directament amb la intel·lectualitat dispersa, així com amb el govern de la Generalitat exiliada de Josep Irla. Tot

---

⁵⁴ COLOMER I CALSINA, Josep Maria. *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona: Curial, 1978, pp. 31-52.

⁵⁵ *Ibid.*, pp. 53-94.

i aquests esforços, la consolidació del franquisme després del període crític post-Segona Guerra Mundial i la consegüent pèrdua d'esperances, va acabar suposant la seva progressiva dissolució. Malgrat això, va obrir la porta a la refundació d'organitzacions com la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) i a la creació d'altres que tindrien un paper rellevant en la lluita contra el SEU a partir dels anys cinquanta.

3. La repressió sociolaboral i la resposta obrera

En aquest tercer i darrer capítol, analitzaré les precàries condicions laborals i de vida de les classes populars i del moviment obrer a causa de l'impacte de la Guerra Civil i de la repressió de postguerra. També exposaré les dificultats per a organitzar sindicats de classe clandestins, posant especial èmfasi en l'acció del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), per remarcar finalment la importància de les protestes populars de la vaga de tramvies de Barcelona de 1951; un esdeveniment, aquest, que en certa manera tancava la primera postguerra.

3.1 Les condicions de vida i laborals de les classes populars

Tal com manté Sebastian Balfour a la seva obra *La dictadura, los trabajadores y la ciudad: El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*, un cop acabada la guerra Catalunya es va trobar amb una dictadura nefasta per a les classes treballadores i convenient per als empresaris⁵⁶. Amb tuberculosos a les fàbriques i abundants nuclis d'estraperlistes, el cinturó industrial barceloní va tenir greus dificultats per recuperar-se plenament de la guerra. Barcelona era vista pel règim com una ciutat corrompuda pel separatisme català i per l'obrerisme, tal com va demostrar el seu posicionament amb la República, per la qual cosa la seva reconstrucció no era considerada com una prioritat. Així doncs, les promeses d'una Espanya nova i millor no es van veure reflectides en la inversió en habitatges socials, urbanisme, sanitat i educació. Per contra, el Ministeri de la Governació va vetllar pel manteniment de l'ordre públic i l'harmonia laboral obrera, i –com afirma Joan Clavera– a l'hora de la veritat i al marge del discurs oficial, el seu rol com a àrbitre de les condicions laborals i salarials estava lluny de ser paternalista amb els obrers, contribuint a un desequilibri social que enriquia als empresaris⁵⁷.

Pel que fa a les relacions i condicions de vida del proletariat del primer vintenni franquista, Jordi Terrés argumenta com la restauració de l'ordre anterior a la República, basat en el predomini dels antics propietaris, va reinserir-se a la societat a través d'agressions com la

---

⁵⁶ BALFOUR, Sebastian. *La dictadura, los trabajadores y la ciudad: El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. València: Alfons el Magnànim, 1994, pp. 19-26.

⁵⁷ MONJONELL CLAVERA, Joan. "Industrialització i canvi de conjuntura en la Catalunya de la postguerra". *Recerques. Història, economia i cultura*, n. 6, 1976, pp. 205-221. Consultable online a: <https://www.raco.cat/index.php/Recerques/article/view/137541/241334>

il·legalització i apropiació de les infraestructures de sindicats i partits polítics obrers i l'execució, exili o ingrés a camps de treball dels seus principals dirigents. La nova xarxa de vigilància policial i de confidents del règim, així com les depuracions per raons polítiques i sindicals, van traslladar la desconfiança i temor postbèl·lic a l'ambient laboral, comportant sovint la substitució d'obriers sospitosos i conflictius per excombatents addictes⁵⁸. Aquesta situació va influir potentment en les noves relacions personals i col·lectives, que a través de lleis com el “Fuero del Trabajo” del març de 1938 subjugava a la classe obrera a l'autoritat socioeconòmica de les classes mitjana i alta. Per a evitar la proliferació de sindicats populars i garantir l'hegemonia de les classes dominants, el règim va crear l'Organització Sindical Espanyola (OSE), sota el control de la FET-JONS, com a únic organisme socioeconòmic permès arran de la Llei d'unitat sindical del 1940. Juntament amb la Llei de bases de l'organització sindical del 1940, agrupava a empresaris i treballadors en “Centrales Nacional-Sindicalistas” (CNS) per vigilar estrictament l'activitat de les masses.

La Llei de contractes de treball del 1944 va reforçar el sotmetiment dels treballadors o “productores” a l'empresari o “jefe de empresa”, que havia d'inculcar els valors nacionalcatòlics al seu negoci a través de, per exemple, la penalització per blasfèmia o per la pèrdua de respecte als superiors, o a través de la disminució voluntària de la producció, restringint en conjunt l'expressió obrera. Per a prevenir la conflictivitat col·lectiva, les CNS requerien un enquadrament obligatori que es complementava amb la mobilització dels obrers per als actes oficials del règim, així com es controlava estretament la seva activitat a través de la “cartilla profesional”, que recollia les dades personals, laborals, sancions i lleialtat a la FET-JONS.

Seguint amb el cos legal desenvolupat als primers anys del règim, autors com Carme Molinero i Pere Ysàs han exposat que la privació del lliure associacionisme en defensa dels drets fonamentals del treballador es contraposava amb la realitat dels patrons, també inclosos en l'OSE, que gaudien d'una gran autonomia de decisió alhora que podien actuar-ne al marge. En favor de la superior “nación española”, la “Nueva España” havia d'acabar per sempre amb la lluita de classes, tot i que només va aconseguir la total submissió i enquadrament obrer als patrons a través de la severa repressió de qualsevol dissidència o reclamació inapropiada⁵⁹. A més, la derrota de les potències de l'Eix va empènyer al règim a modificar aquest model per a

---

⁵⁸ TERRÉS, Jordi, “Repressió sindical i de classe”, dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Volum 5: *la repressió franquista...*, op. cit., pp. 147-151.

⁵⁹ MOLINERO, Carme, i YSÀS, Pere. *Productores disciplinados y minorías subversivas: Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*. Madrid: Siglo XXI, 1998, pp. 12-17.

ocultar els seus elements més feixistes, tot i mantenir gairebé inalterada la repressió. Sota aquesta façana, el juliol de 1945 va potenciar-se la propaganda catòlica i va publicar-se el “Fuero de los Españoles”, una gran declaració de drets incompatibles amb la realitat del país, i a l’octubre es va produir el “Ley de referéndum Nacional”, que permetia sotmetre a una falsa consulta popular determinats projectes de llei de Franco.

Molinero i Ysàs també remarquen que la disciplina de l’obrer a la voluntat de l’empresari infonia el temor a ser depurats, sent aquest un dels primers grans obstacles del proletariat del nou règim. El procés depuratiu per motius politicsindicals –el patró podia acomiadar als qui considerés contraris al “Glorioso Movimiento Nacional”– va repercutir especialment sobre els militants de la Confederació Nacional del Treball (CNT) i de la Unió General de Treballadors (UGT), així com els membres de milícies socialistes i comunistes i els excombatents republicans⁶⁰. Això no obstant, no només van patir la repressió els depurats, sinó també els que van mantenir els seus càrrecs.

Continuant amb Molinero i Ysàs i contràriament al que es pugui pensar, el panorama general de depauperació no va traduir-se en el suport obrer incondicional a les organitzacions antifranquistes. I això per diverses raons, com la ja esmentada repressió patronal i policial, que, sumada a les condicions de vida extremes, implicava dedicar la major part dels esforços a trobar recursos per a sobreviure⁶¹. També era un condicionant la negativa de molts obrers a tornar a la conflictivitat dels anys de la guerra, factor amb el qual jugava el règim a través d’infondre un estat de terror continu. A més, encara persistien moltes de les divisions polítiques internes que van minvar al seu moment el front republicà i que causaven desconfiances i gelosies. Així doncs, i en conjunt, la humiliació dels derrotats va produir una conjuntura de desànim, resignació i impotència respecte a la dictadura.

Des de l’òptica econòmica, els sous obrers eren tan baixos que, segons Balfour, el 1943 els complements i extres eren el 20% del salari total a Barcelona, incrementant al 50% a algunes empreses pel 1950. Aquestes dades són encara més significatives si es considera que aquest augment no s’ajustava a les constants alces dels costos generals de vida, havent de recórrer sovint a les negociacions amb els capatassos⁶². Com a resultat, els obrers cobraven un 30% més que el que imposaven els índexs oficials, tot i que el sou de les dones treballadores era substancialment inferior, trobant en casos com el de l’empresa tèxtil Corominas de Sabadell

---

⁶⁰ *Ibid.*, pp. 17-26.

⁶¹ *Ibid.*, pp. 26-43.

⁶² BALFOUR, Sebastian. *La dictadura, los trabajadores y la ciudad...*, op. cit., pp. 37-40.

que el sou mensual el 1950 era de 343 pessetes pels homes i 182 per les dones. Aquestes penúries expliquen que els robatoris per part dels treballadors dins les mateixes fàbriques fos una activitat recurrent (fins al punt que el Partit Socialista Unificat de Catalunya va difondre propaganda per a evitar-ho).

Centrant-nos en el decreixent nivell adquisitiu popular, Borja de Riquer afirma que l'increment del cost de vida a la Ciutat Comtal als anys quaranta era d'un 548% més que a la preguerra, i pel que fa als aliments del 725%, mentre que a la resta del Principat era entre un 5 i 10% menor⁶³. Conseqüentment, les classes populars destinaven la major part de la seva capacitat adquisitiva en la compra d'aliments, fet que també s'explica pel deficient racionament estatal establert el 18 de maig de 1939 per a abastir els queviures més vitals com el pa, les llegums, la farina, l'oli, el sucre, l'arròs, les patates, etc. En total, van distribuir-se tres menes de cartilles de racionament segons el nivell salarial dels sol·licitants, corresponent la dels obrers a la de tercera classe, amb 400 grams diaris de pa per persona, 250 de bacallà, 100 de llegums, etc. Aquestes quantitats mai no van ser les reals: normalment arribaven a un terç o a la meitat del que es prometia, arribant moltes ciutats a passar 4 i 5 dies consecutius sense subministraments estatals de pa, i més de quatre mesos sense oli d'oliva. Aquells van ser temps d'austeritat a taula, sorgint noves dietes que prescindien de fruita, carn, peix, llet i ous frescos, com el pa negre, les arengades i les farinetes, ja que el pa consumit pels barcelonins el 1950 era la meitat que el 1936, el 28% de l'oli, el 18% de l'arròs i el 20% de les patates. Per a defugir de la fam, molts ciutadans acudien a l'"Auxilio Social", l'assistència social estatal, que només el 1939 a la província de Barcelona repartia més d'un milió i mig de racions de mitjana mensual, i el 1946 set-centes mil.

Autors com Abel Camp argumenten que, per combatre millor la misèria, el camp suposava una alternativa lleugerament millor gràcies al conreu i al pasturatge, malgrat que l'excedent agrícola havia de vendre's a preus baixos⁶⁴. Per culpa de la corruptela, les autoritats permetien als propietaris agraris franquistes col·locar els seus productes al mercat negre a preus exorbitats, de manera que, tot i no patir unes condicions tan severes com a la ciutat, la convivència social a la ruralia era tensa perquè els cacics i grans propietaris van aprofitar la situació per a estipular contractes d'arrendament abusius contra una població que es volia sotmetre, igual que a la ciutat, econòmicament, socialment i políticament.

---

⁶³ RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya...*, op. cit., pp. 105-130.

⁶⁴ CAMP, Abel, "Vida quotidiana, social i esportiva", dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Volum 1..., op. cit., pp. 206-227.

Pel que fa a l'estraperlo, Andreu Mayayo remarca que el clima de corrupció general, sumat al fracàs del feroç intervencionisme estatal en l'abastiment popular, van fer del mercat negre un element quotidià dels inicis del franquisme, impulsant així una extensa xarxa per a accedir als productes bàsics al marge dels preus oficials⁶⁵. Paradoxalment, i lluny d'acabar amb la fam, els més perjudicats per l'estraperlo no van ser els comerciants, que van trobar en l'especulació una gran oportunitat per a enriquir-se, sinó els consumidors populars, ja que els preus exorbitaven fins a vuit vegades els oficials. Això és degut al fet que s'ocultava i s'especulava amb l'oferta de queviures davant la insaciable demanda, pràctica originada des de l'oficialitat amb l'acapament i corrupció dels escassos "cupos" de matèries primeres per part de les autoritats. La seva recurrència fins a inicis dels anys cinquanta va fer que, només el 1943, la Guàrdia Urbana confisqués gairebé cent tones de menjar, suposant, tot i això, una ínfima part del flux contrabandista.

A les dificultats per a accedir a una bona alimentació s'hi va afegir l'allargament oficial de la jornada laboral de 40 a 48 hores setmanals, tot i que la realitat va ser encara més dura en haver de reconstruir un país destrossat per la guerra. Els treballadors van haver de treballar dues hores no remunerades més al dia, i es va normalitzar-se la novena hora laboral diària no pagada, tot i que la realitat era que la majoria dels obrers treballaven entre 60 i 70 hores setmanals i que la mainada va substituir l'escola per la fàbrica. En conseqüència, i sumat a la falta de competència del mercat internacional per l'autarquia, els patrons no van invertir en maquinària, reduint substancialment la productivitat, alhora que el règim minimitzava l'atur. La utopia autàrquica va portar a la insuficiència salarial dels peons, que va repercutir en la seva salut i, per tant, en el seu rendiment, augmentant l'índex de mortalitat a causa del ressorgiment de malalties considerades erradicades com la tuberculosi i el tifus. Segons afirmen Carme Molinero i Pere Ysàs, entre els anys 1941 i 1945 el 9,03% dels homes i el 6,75% de les dones morts a la província de Barcelona van ser-ho per tuberculosi (xifres que augmentarien, entre 1946 i 1950, fins arribar a un 12,6% en el cas dels homes)⁶⁶. Aquestes elevades xifres són degudes a la major duresa del treball fabril respecte del treball rural d'altres zones de Catalunya, on l'accés alimentari era millor, a més que la concentració de malalts a les grans ciutats en facilitava la propagació.

A més de l'aspecte laboral, econòmic i alimentari, les classes populars dels anys quaranta eren pràcticament analfabetes per la precària escolarització, tal com demostra que del 1940 al 1950

---

⁶⁵ *Ibid.*, pp. 198-205.

⁶⁶ MOLINERO, Carme, i YSÀS, Pere. *"Patria, Justicia y Pan". Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya (1939-1951)*. Barcelona: La Magrana, 1985, pp. 175-222.

només el 2,36% de la població de la província de Barcelona va ser alfabetitzada. Aquest fet està lligat als constants fluxos migratoris, sent l'oferta escolar als suburbis gairebé nul·la, de manera que pel 1947 hi havia prop de 10.000 infants en aquesta mena de barris privats d'aquest servei. Només el 1940, el pressupost estatal en educació i cultura no superava el 6,4% del total, descuidant l'escola pública en favor d'un model privat, catòlic i elitista. D'aquesta manera, tant qualitativament com quantitativament l'educació del règim estava dictada pels centres privats i religiosos sustentats en una pedagogia del segle XIX, que marginava a les classes treballadores sota la premissa que com més ignorants fossin més sotmeses estarien.

Una altra anomalia social era el dèficit immobiliari arran de l'arribada de 250.000 emigrants a Barcelona i a les seves ciutats perifèriques entre el 1941 i 1950 a causa de la constant demanda de mà d'obra fabril. Només es van arribar a construir una quarta part dels habitatges requerits, augmentant significativament el seu dèficit a finals dels anys quaranta respecte a principis de la dècada, requerint-se'n 600 el 1940 i 5.900 el 1950, mentre que a la província el 1940 se'n necessitaven 24.000 i el 1950 70.000. A més, el 17,5% dels seus habitatges el 1950 eren de propietat, i el 82,5% de lloguer. A Girona eren el 28,2% i el 71,8%, a Lleida el 65,4% i el 34,6% i a Tarragona el 54,4% i el 45,6% respectivament.. Això s'explica dins del context de congelació dels preus dels lloguers arran la Llei d'arrendaments urbans de 1946, incitant als inversors privats a especular més que no pas a edificar.

La realitat dels immigrants arribats, de fàcil inserció laboral però de difícil accés a l'habitatge, va incrementar sense precedents el ja existent barraquisme a l'extraradi barceloní, que es concentrava a les àrees de Montjuïc, el Camp de la Bota, Sant Martí, el Carmel, la Vall d'Hebron i Sants. Les barraques, llars de 150.000 persones a la Barcelona d'entre el 1948 i el 1950, consistien en construccions amb parets de fusta o formigó cobertes amb teules i amb un aïllament poc efectiu que limitava tant la privacitat com la higiene essencial. Sota la mateixa teulada hi vivien diverses generacions familiars, així com parents i coneguts del poble d'origen; sovint estaven exemptes d'aigua, llum i clavegueram, situant-se adjacentment per a aprofitar l'espai sense el permís de l'ajuntament.

Sota aquests paràmetres, Francisco Martínez atribueix el dèficit d'habitatges a la poca iniciativa constructora més que no pas a les destrosses bèl·liques en si. L'autarquia privava a Espanya de matèries primeres vitals en la construcció com el ferro i el ciment, a més que l'edificació per a gent humil, i sobretot amb aquests materials, no era un negoci lucratiu a la postguerra⁶⁷. Així

---

⁶⁷ MARTÍNEZ, Francisco, "Habitatge, habitatge social, especulació", dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Volum 2: *Catalunya dins l'Espanya de l'Autarquia...*, op. cit., pp. 156-162.

doncs, tant les edificacions per a la classe treballadora com les barraques se situaven en àrees perifèriques sense valor comercial i en sòls no urbanitzats, dificultant tant la comunicació urbana i l'accés a comerços, transports, hospitals i escoles com la integració de l'emigració. Aquesta realitat social, sumada a la manca d'habitatges i la insuficiència salarial va originar tant als blocs com a les barraques pràctiques com el relloguer, que consistia en el fet que els arrendataris rellogaven el seu poc espai disponible, resultant en àrdues convivències i restriccions d'espai personal. A més, en el pitjor dels casos, els immigrants havien d'habitar coves excavades per ells mateixos amb riscos d'esllavissades a causa de la irregularitat dels terrenys.

3.2 L'oposició obrera

Aquesta situació sociolaboral no podia no tenir alguna forma de resposta obrera partidista i també formes de protesta espontània. De la resposta obrera espontània, en parlaré unes pàgines més endavant. Pel que fa a la resposta obrera organitzada, aquí em fixaré sobretot en el Partit Socialista Unificat de Catalunya, tant perquè és el partit antifranquista de l'època que millor s'ha estudiat com perquè és el partit que, tot i les seves precàries i fràgils condicions organitzatives, va donar més batalla contra el règim. Doncs bé, abans de la fi de la conquesta total del Principat, el PSUC havia ordenat l'evacuació dels seus militants i dirigents, de manera que, segons subratlla Antoni Lardín, la seva lluita contra el franquisme no va reactivar-se fins després de passar la frontera francesa. Ja cap el febrer-març de 1939, el partit havia de crear una línia organitzativa des de l'exili i des de la clandestinitat interior, que prendria un enfocament catalanista, proletari i bolxevic. El treball il·legal havia de ser la màxima prioritat del partit, operant en cinc bases: a Barcelona, a Girona-Figuères, a Puigcerdà-Ripoll, a Lleida-Cervera i a Tarragona-Tortosa (a més d'una a Andorra)⁶⁸.

Prosseguint amb Lardín, la duresa repressiva del règim va dificultar enormement la lluita antifranquista quotidiana i clandestina, donat que dirigents comunistes com Josep Serradell no van poder fer gaire més que mantenir la supervivència de l'estructura del partit, a més de certes activitats paral·leles guerrilleres i propagandístiques com la difusió dels diaris *Treball* i *Las noticias*, l'ajut als presos o la cotització al Socors Roig Internacional⁶⁹. El partit es trobava aïllat de la realitat fabril, patint detencions de membres del Comitè Central cada any de la

---

⁶⁸ LARDÍN I OLIVER, Antoni. *Obrers comunistes: El PSUC a les empreses catalanes durant el primer franquisme (1939-1959)*. Valls: Cossetània, 2007, pp. 21-27.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 127.

dècada dels quaranta. En tot cas, fins al 1951, la crua conjuntura que va viure el PSUC es devia també a les disputes internes que van protagonitzar tant els militants de l'interior com els de l'exili, com, per exemple, la supressió per part de Serradell de l'estructura orgànica clàssica del partit. Lardín apunta que un altre obstacle per al PSUC van ser les múltiples complicacions per a treballar clandestinament derivades de la manca de quadres amb experiència i de la manca d'empremtes per difondre propaganda⁷⁰. El partit era finançat preeminent des de l'exili i malament. En conseqüència, els quadres comunistes del Comitè Central van intentar com podien recaptar diners entre els militants i van recórrer fins i tot a pillatges, robatoris i atracaments. Aquests atracaments a empreses eren realitzats per guerrillers procedents de la frontera, però els seus fracassos van tenir conseqüències dures en termes de detencions, delacions, empresonaments i execucions que van acabar involucrant a la direcció política en la investigació policial sobre la seva estructura clandestina. En última instància, va haver-hi la coneguda com a “Caiguda dels vuitanta” de 1948, que va implicar noranta detencions de comunistes, entre els quals es trobaven destacades figures organitzatives, sobretot de l'aparell de propaganda⁷¹. Com a resultat, una gran part de l'estructura organitzativa i guerrillera aconseguida el 1946-1947 va ensorrar-se. A aquest desestructurament se li afegia l'extrema precaució de l'organització clandestina, fet que implicava que les relacions orgàniques de dalt a baix i viceversa fossin sovint lentes i complicades, disminuint l'eficàcia i abast de les seves operacions (alhora que produïen dissidències ideològiques). La transmissió d'ordres hauria exigint una planificació atenta, de manera que la mala organització i l'incompliment de les normes de seguretat per la manca d'experiència clandestina va ser la principal feblesa interna del PSUC fins al 1947, si bé aquestes precarietats encara eren palpables el 1951 (dada que explica la seva ineficàcia per intervenir a la vaga de tramvies).

Així doncs, tot i estar molt vulnerat, el moviment obrer va sobreviure en la clandestinitat, sobretot a les grans ciutats (que eren un ambient més segur). Tot i tenir un valor més testimonial que no pas efectiu, les petites organitzacions obreres de sindicalistes, socialistes, comunistes i llibertaris no seran aniquilades, la qual cosa mostrarà el fracàs de la repressió incondicional del règim. Malgrat la passivitat resignada dels anys quaranta, també van gestar-se les primeres mostres de resistència obrera, fos a través de l'ús de la legalitat franquista al seu favor o fos excepcionalment a través de manifestacions col·lectives.

---

⁷⁰ *Ibid.*, pp. 127-140.

⁷¹ *Ibid.*, pp. 79-110.

Autors com Jordi Ibarz Gelabert assenyalen que una de les primeres expressions de rebuig i resistència respecte a les noves relacions laborals i reduccions salarials per parts dels treballadors de la postguerra la trobem entre els estibadors del port de Barcelona⁷². Les seves dures condicions de vida van portar al qüestionament de la seva posició laboral i legal a través de l'apropiació il·lícita de les mercaderies navals per a revendre-les i contrarestar els seus minvats salaris, a més del baix rendiment a causa de la seva mala salut i motivació.

Relacionat amb l'ús de la legalitat franquista en defensa dels drets del proletariat, Pere Ysàs destaca el cas dels enllaços sindicals a partir del 1944, en què obrers individuals no addictes es presentaven i s'infiltraven com a caps de l'OSE, fet impulsat no només per la consolidació de la dictadura després de la Segona Guerra Mundial, sinó també per les noves oportunitats que permetia el relaxament de l'OSE després de la mateixa⁷³. Aquest fenomen era possible perquè, tot i no pertànyer a les jerarquies sindicals i polítiques dominants de l'OSE i de la FET-JONS, moltes empreses d'àrees industrials no comptaven amb prou militants falangistes, havent de recórrer a altres candidats electorals no adequats a les disposicions polítiques franquistes. Tot i aquest "entrisme" pragmàtic, val a dir que les organitzacions clandestines obreres van aleshores oposar-se a col·laborar amb les institucions del règim.

Com a exemple d'aquesta adaptació instrumental, Lardín indica que s'empraven les "Magistraturas de Trabajo" per denunciar els abusos patronals respecte a la legalitat franquista, destacant les reclamacions individuals a Barcelona el 1948 a la Hispano Suiza i a ENASA com a resultat de l'acció col·lectiva (donat que les protestes multitudinàries no estaven permeses)⁷⁴. Això va canviar amb l'amalgama d'esperança per un proper fi del franquisme a causa de la derrota feixista al conflicte mundial i l'oposició obrera al règim per les dures condicions socioeconòmiques, que van propiciar les conegudes "vagues de braços caiguts", caracteritzades per la paralització de la producció des de la permanència dins la mateixa fàbrica. Sobretot, però no exclusivament a Barcelona, a la segona meitat de 1945 i el 1946 les grans indústries tèxtils i metal·lúrgiques, sota la guia d'organitzacions obreres com el PSUC, van violar la legalitat franquista mitjançant aquesta mena de vagues; el règim, desconcertat, va respondre amb mesures no orgàniques, passant de concessions salarials i de béns a la violència policial.

---

⁷² IBARZ GELABERT, Jordi. *Treballant el silenci. Les relacions laborals dels estibadors del port de Barcelona durant el Primer Franquisme, 1939-1947*. Universitat de Barcelona: Tesi doctoral, 2001, pp. 114-131.

⁷³ YSÀS, Pere. "El movimiento obrero durante el franquismo. De la resistencia a la movilización (1940-1975)". *Cuadernos de Historia Contemporánea*, n. 30, 2008, pp. 165-184. Consultable online a: <https://revistas.ucm.es/index.php/CHCO/article/view/CHCO0808110165A/6731>

⁷⁴ LARDÍN, Antoni. *Obrers comunistes. El PSUC a les empreses catalanes...*, op. cit., pp. 161-188.

A part de les esperances de caiguda del règim suscidades per la fi del conflicte mundial, Balfour atribueix l'augment de la conflictivitat laboral catalana a les restriccions energètiques per l'aparent "pertinaz sequía"⁷⁵. En conseqüència, els treballadors no percebien el salari de les hores sense llum i, en casos com els dels obrers tèxtils de Manresa, van ser obligats a treballar sota amenaces de sanció i acomiadament. Amb aquest rerefons i esclatada per la negativa a pagar el dia de festa del 24 de gener (dia de l'"alliberament" franquista de la ciutat), va tenir lloc el 1946 la vaga general de Manresa, això és, la primera vaga multitudinària a l'Espanya de Franco des de la fi de la Guerra Civil. La gravetat i èxit de la protesta van portar no només al pagament de la dita festa i a un augment salarial, sinó que van contribuir, entre el 23 i el 26 de març, a la vaga general a Mataró, que va arribar a fer recular a la Guàrdia Civil.

En certa manera, les vagues de 1946-1947 van ser més una prolongació de la Guerra Civil que no pas una resistència del moviment obrer al nou marc laboral dictatorial, tal com demostra tant la desconexió dels dirigents exiliats d'aquests fets com l'ús de coneguts lemes bèl·lics a la premsa governamental. A més, la derrota republicana havia accentuat les divisions internes de les organitzacions d'esquerra, que es van mantenir durant totes les restriccions elèctriques. Una de les conseqüències d'aquestes lluites internes va ser la incorporació d'una part del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) al Moviment Socialista de Catalunya (MSC).

Borja de Riquer puntualitza que, a mitjans del 1947, la repressió del règim va intensificar-se severament, fins al punt que es va arribar a militaritzar empreses com la Hispano Suïssa i a fer detencions massives⁷⁶. En conseqüència, les cèl·lules d'esquerra clandestines van ser desmantellades gairebé totalment, provocant la detenció de milers de militants i la mort de més de 200 d'altres per execució o per enfrontaments directes amb les forces d'ordre públic. Aquest auge de la violència, sumat al nou panorama internacional que permetia la supervivència de l'Espanya de Franco, va rebaixar els ànims obrers, per la qual cosa, des del 1948 fins a la vaga de tramvies de 1951, va regnar tranquil·litat social al món laboral.

Ara bé, la frustració per la impossibilitat d'una vida decent va tornar a transformar-se en un esclat de protesta massiva espontània amb els vint cèntims que va pujar el bitllet del tramvia barceloní el febrer de 1951. Balfour explica que una protesta d'aquesta magnitud no es tornaria a repetir fins a la fi de la dictadura, i que aleshores va catalitzar l'amargor d'onze anys de repressió del proletariat català i el descontent per l'augment del preu de matèries primeres com el cotó, encarides internacionalment per la Guerra de Corea⁷⁷. El malestar havia portat les

⁷⁵ BALFOUR, Sebastian. *La dictadura, los trabajadores y la ciudad...*, op. cit., pp. 26-32.

⁷⁶ RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya...*, op. cit., pp. 131-170.

⁷⁷ BALFOUR, Sebastian. *La dictadura, los trabajadores y la ciudad...*, op. cit., pp. 40-47.

autoritats franquistes a augmentar el nombre de les patrulles policials als barris obrers des del setembre de 1950, així com les restriccions elèctriques havien repercutit negativament en la percepció salarial en haver-se perdut entre tres i quatre dies de sou per setmana els dos mesos previs a la revolta. Als sectors obrers també s'hi van unir els sectors estudiantils i de la classe mitjana conformats per petits propietaris que van tancar els seus comerços, restaurants i cafès escanyats per les elevades contribucions locals imposades des de Madrid.

Una altra contradicció interna del franquisme que va portar a la sublevació de 1951 va ser, segons Michael Richards, el radicalisme del model econòmic autàrquic, recolzat en un intervencionisme estatal absolut que fomentava la propietat privada⁷⁸. Aquesta contradicció, sumada a la característica compensació de Franco als càrrecs i empresaris fidels i poderosos, va incrementar la corrupció de la ja vulnerada economia. A més, els tramvies eren un símbol de subversió tradicional a Barcelona, ja que representaven la quotidianitat i el camí a una fàbrica que consumia als treballadors ansiosos d'un canvi. La ràbia popular estava més que justificada, ja que l'empresa privada que gestionava els tramvies estava interessada a maximitzar els seus beneficis sota la protecció de la Diputació franquista i de l'OSE, alhora que els seus treballadors dels anys trenta havien estat reemplaçats per excombatents de Valladolid. L'empresa tramviària no només es mostrava indiferent amb els seus treballadors, que havien de complementar el seu sou migrat amb altres feines, sinó que tampoc invertia en línies noves per als barris perifèrics (molt mal connectats). Per tant, la vaga de 1951 es va gestar sobre una base que venia de lluny i que evidenciava l'antagonisme entre obrers i patrons i la l'accentuació de la desigualtat en el repartiment de la riquesa des de 1939. La resposta obrera a aquesta situació ja era preveure el 8 de febrer de 1951, amb la difusió dels primers fulls volants anònims, escrits tant en català com en castellà per l'HOAC (Hermandad Obrera de Acción Católica), l'única entitat obrera independent del sindicat vertical permessa pel règim i controlada per l'Església catòlica. L'apropament recent del règim a "Acción Católica" va evitar la seva confrontació directa amb els falangistes més radicals, que consideraven l'organització una amenaça, de manera que la incitació a deixar d'agafar el tramvia com a signe de protesta va ser un èxit: l'1 de març, només el 2,3% dels seus passatgers habituals van agafar el tramvia. Considerant que les masses es van manifestar de manera espontània i pacífica, Paola Lo Cascio conclou que, a partir de 1951, l'oposició social i difosa al règim va alterar les seves tàctiques,

---

⁷⁸ RICHARDS, Michael. "Falange, autarquia i crisi. La vaga general de 1951 a Barcelona". *Segle XX. Revista catalana d'història*, n. 3, 2010, pp. 95-124. Consultable online a: <https://revistes.ub.edu/index.php/segleXX/article/view/9836/12652>

denunciant l'ordre establert sense violència o actes rupturistes⁷⁹. Aquesta estratègia no va estar coordinada per l'oposició clandestina, sinó que va sorgir de l'esgotament popular, per la qual cosa va sorprendre tant a les autoritats com a l'oposició organitzada mateixa.

Així doncs, el 12 de març va revoltar-se tot el cinturó industrial barceloní, col·lapsant la Ciutat Comtal amb més de 300.000 treballadors al carrer: era la major manifestació obrera des de la fi de la Guerra Civil i alhora una manera de denunciar la greu situació de la classe obrera dins la indústria nacional. A més, pel que fa al boicot de la tarifa, també s'hi van sumar determinats sectors falangistes disconformes amb la trajectòria del governador civil Eduardo Baeza Alegría, que mai no havia estat ideològicament falangista i que destacava com a home de negocis. D'aquesta manera, el sentit pacífic de la vaga va convidar a sectors socials dispersos com els "afectos" mateixos, que veien l'oportunitat d'afeblir a Baeza; d'altra banda, el fet que el capità general de Barcelona, Juan B. Sánchez González, es negués a treure les tropes al carrer perquè no hi havia violència, va dificultar encara més la justificació de la repressió.

Tanmateix, amb la prolongació de la vaga general el dia 13, la intervenció policial va ser altament violenta, evidenciant tant l'èxit sense precedents de la vaga com la ineficàcia de Baeza. En conseqüència, el governador civil va ser destituït i l'estratègia repressiva va ser reformulada: es van mobilitzar prop de 3.000 policies i va arribar al port de Barcelona la flota naval del Mediterrani, amb un creuer i tres destructors que van desembarcar a la infanteria marina. L'espontaneïtat dels fets i la participació de falangistes destacats i de fills de l'alta burgesia va fer que finalment s'assenyalessin als principals militants antifranguistes fixats per la policia com a organitzadors. D'aquesta manera, van inculpar-se a 65 militants de la CNT, 34 del PSUC (encapçalats per Gregorio López Raimundo i Isabel Vicente), i a 12 jutjats, que van conformar a l'agost de 1951 el conegut com a *procés del Grup dels 27*. Tot i arribar-se a sentenciar penes capitals, la pressió internacional va alleugerir les penes majors, limitant-les a empresonaments. La intenció del règim de relacionar els caps militants d'organitzacions polítiques clandestines amb la vaga i de difondre la idea d'una conspiració comunista internacional per alterar l'ordre no va funcionar perquè aquest cop els adversaris no eren els mateixos que els de 1936-1939, sinó que englobava a gairebé tots els sectors socials, sent el començament d'una nova època de dictadura contra el poble. Era l'inici del fi de la resistència directament relacionada amb la Guerra Civil i el moment en què la societat catalana es va activar per les mancances laborals i econòmiques del present, pels serveis públics i per la

---

⁷⁹ LO CASCIO, Paola, "Les represàlies a la vaga de tramvies", dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Volum 5: *la repressió franquista...*, op. cit., pp. 156-157.

corrupció dels agents del règim, marcant així una lluita més pròpiament antifranquista. Per primer cop, la vaga s'havia gestat des de l'interior del sindicat vertical tot i no estar oficialment permès per aquest, demostrant l'eficàcia d'entrar i de fer política dins els organismes estatals. Borja de Riquer defineix la vaga com l'espurna per a moltes altres mobilitzacions obreres arreu d'Espanya, com la del 23 d'abril a Biscaia i Guipúscoa; en definitiva, el malestar popular no era un fenomen merament català⁸⁰. No obstant això, el tret més trencador de la revolta va ser la rebel·lió contra el centralisme del règim. Madrid no només era la capital d'Espanya, sinó que també era l'epicentre del règim i el símbol històric de l'opressió contra el Principat. En comparació, abans de la pujada dels preus dels bitllets, aquests eren més barats a Madrid i després de l'increment van esdevenir un cop i mig més cars a la capital catalana. La premsa i els pamflets clandestins cridaven a la igualtat de preus i a l'acció ciutadana més que no pas obrera, admetent la discriminació factual del règim contra Barcelona i el seu comerç, la seva llengua i la seva cultura. En conjunt, la vaga de tramvies de Barcelona va suposar passar del militarisme franquista intransigent dels anys quaranta a l'autoritarisme més racional dels cinquanta, difuminant així el mite heroic i fundacional franquista de la Guerra Civil entre els "afectos". Un mite que, no cal ni dir-ho, mai no va ser assimilat pels republicans.

---

⁸⁰ Riquer, Borja de, i Culla, Joan. *Història de Catalunya...*, op. cit., pp. 171-232.

4. Conclusions

El principal objectiu d'aquest Treball de Fi de Grau era analitzar la principal producció historiogràfica respecte a la repressió franquista del període 1939-1951 a Catalunya. Una repressió política, lingüística, sociocultural, educativa i laboral. La síntesi global de les diverses aportacions historiogràfiques m'ha permès detectar diversos elements comuns que van sustentar el comportament i les tàctiques repressives del règim al Principat. Per una part, l'inici de la dictadura franquista es va emmarcar en un període europeu on es troben experiències similars com el nacionalsocialisme alemany o el feixisme italià, tot i que –a diferència d'aquests– el franquisme és un dels pocs règims de tipus feixista que va sobreviure a Europa el 1945. Per altra banda, la ferotge actitud repressiva de la dictadura envers qualsevol mostra de catalanitat era una demostració, particularment violenta, del vell anhel dels sectors conservadors i dretans d'Espanya d'assimilar la població catalana a través de l'aniquilació de la seva identitat regional. A això se li sumava l'objectiu franquista d'acabar definitivament amb els valors liberals, democràtics i socialistes, encara ben presents a Catalunya després de 1939. Com he explicat al llarg del treball, el primer franquisme va caracteritzar-se pel culte a la violència amb l'objectiu de consolidar un Estat totalitari de partit únic que controlés l'activitat de les masses, de manera que la narrativa d'un discurs nacional espanyol va ser implementada en tots i cadascun dels àmbits de la societat catalana, fos a través de l'educació, dels mitjans de comunicació, del servei militar o de la definició de la identitat obrera a través del sindicat vertical. D'acord amb això, la repressió franquista a Catalunya va ser especialment persistent i dura fins a la fi de la Segona Guerra Mundial, ja que el context feixista europeu permetia infondre una violència deliberada i desfermada contra l'”AntiEspanya”. Després de 1945, va ser menys implacable però no per això indolor. Aquestes pràctiques repressives, tanmateix, no van impedir que s'activés una primera i àmplia resposta social contra el règim que va cristal·litzar en la vaga de tramvies de Barcelona de 1951.

En conjunt, no és d'estranyar que moltes les publicacions analitzades en aquest treball presentin una clara voluntat de denúncia per tal que els abusos comesos no siguin ni silenciats ni repetits. En aquest sentit, si el meu TFG també contribueix a posar el seu petit gra de sorra en el coneixement d'aquella tràgica història, haurà aconseguit un altre dels seus objectius.

5. Bibliografia

Sobre el poder franquista a Catalunya i la repressió político-militar:

- ARNABAT MATA, Ramon, i AGRAMUNT BAYERRI, Agustí. “Castigar, atemorir i silenciar: l’abast de la primera repressió franquista a Catalunya (1938-1948)”, *Recerques: història, economia i cultura*, n. 80, 2022, pp. 107-140. Consultable online a: <https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/409474/504382>
- CANALES, Antonio Francisco, i MARÍN, Martí. “La recerca sobre el primer franquisme a Catalunya: un estat de la qüestió”. *Recerques: història, economia, cultura*, n. 25, 1992, pp. 205-211. Consultable online a: <https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/404149/497932>
- CLARA I RESPLANDIS, Josep. “El personal polític de l’Ajuntament de Girona (1939-1979)”, *Revista de Girona*, n. 110, 1985, pp. 39-47. Consultable Online a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6675226&orden=0&info=link>
- CLARA I RESPLANDIS, Josep. *Esclaus i peons de la Nueva España. Els Batallons de treballadors a Catalunya (1939-1942)*. Girona: Cercle d’Estudis Històrics i Socials de Girona, 2007, pp. 113-124.
- CLARA I RESPLANDIS, Josep, “Les institucions del règim: del govern civil al govern municipal”, dins Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions (SGDAP). *Girona 1939-1953: Exilis, repressions i complicitats*. Catalunya: Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions (SGDAP), 2009, pp. 83-104.
- DUEÑAS, Oriol. “Els camps de concentració franquistes, uns grans desconeguts? Un estat de la qüestió”, *Índice Histórico Español*, n. 133, 2020, pp. 51-80. Consultable online a: <https://revistes.ub.edu/index.php/IHE/article/view/38287/36726>
- IBARZ GELABERT, Jordi, “Les depuracions laborals durant el franquisme. Un balanç historiogràfic”, dins PAGÈS BLANCH, Pelai. *Franquisme i repressió: La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*. València: PUV, 2004, pp. 127-144.
- MARÍN, Martí. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya: Política i administració municipal, 1938- 1979*. Lleida: Pagès, 2000, pp. 55-198.
- MARÍN, Martí. *¡Ha llegado España!: La política del franquisme a Catalunya (1938-1977)*. Barcelona: Eumo Editorial, 2019.
- MONFORT I COLL, Aram, “Articulando la represión: El campo de concentración de Horta, la Modelo y las prisiones habilitadas. Barcelona 1939”, dins Comisiones Obreras, CCOO. *VI Encuentro de investigadores sobre el franquismo: Zaragoza 15, 16 y 17 de noviembre de*

2006. Zaragoza: Comisiones Obreras, CCOO, 2006, pp. 953-963.
- MONFORT I COLL, Aram. “Los campos de concentración franquistas y su funcionamiento en Cataluña”, *Hispania: Revista española de historia*, n. 231, 2009, pp. 147-178. Consultable online a: <https://hispania.revistas.csic.es/index.php/hispania/article/view/102/104>
  - RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya. Volum VII: El franquisme i la transició democràtica (1938-1988)*. Barcelona: Edicions 62, 1989.
  - SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El Franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 1: La dictadura totalitària (1939-1945)*. Barcelona: Edicions 62, 2005, pp. 145-151.
  - SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, BENET, Josep, i TERMES, Josep. *La repressió franquista a Catalunya: 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
  - TÉBAR HURTADO, Javier. *Barcelona, anys blaus: el governador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940-1945)*. Barcelona: Flor del Vent, 2011, pp. 37-126.
  - TÉBAR HURTADO, Javier. “Con la espada y el arado: la política de Correa Veglison en Barcelona”, *Historia del presente*, n. 15, 2010, pp. 27-46. Consultable online a: <http://historiadelpresente.com/sites/default/files/revista/articulos/15/historiapresente15-2010.pdf>

Sobre la repressió lingüística i cultural:

- ARENAS I SAMPERA, Joaquim, “L’idioma après malgrat tot”, dins Fundació Jaume I. *Cultura catalana i franquisme: societat civil i resistència cultural a Catalunya (1939-1977)*. Barcelona: Fundació Jaume I, 2002, pp. 34-47.
- BALCELLS, Albert, i PUJOL, Enric. *Història de l’Institut d’Estudis Catalans. Volum I: 1907-1942*. Catarroja: Afers, 2002, pp. 303-328.
- BALCELLS, Albert, IZQUIERDO, Santiago, i PUJOL, Enric. *Història de l’Institut d’Estudis Catalans. Volum II: De 1942 als temps recents*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 2007, pp. 15-131.
- BENET, Josep. *Catalunya sota el règim franquista: informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco. Volum I*. París: Edicions Catalanes de París, 1973, pp. 279-410.
- BENET, Josep. *L’intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995, pp. 263-328.
- CLARET MIRANDA, Jaume. “Cuando las cátedras eran trincheras. La depuración política e ideológica de la Universidad española durante el primer franquismo”, *Hispania Nova: Revista de historia contemporánea*, n. 6, 2006. Consultable online a: <http://hispanianova.rediris.es/6/dossier/6d018.pdf>
- CLARET MIRANDA, Jaume. *La repressió franquista a la Universitat Catalana: La*

universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme. Vic: Eumo Editorial, 2003.

- CLARET MIRANDA, Jaume. *La repressió franquista a la universitat espanyola*. Universitat Pompeu Fabra: Tesi doctoral, 2004, pp. 103-139.
- CLARET MIRANDA, Jaume. “‘Perturbaciones del orden académico’. Els estudiants de la universitat catalana entre el blau i el vermell (1939-1975)”, *Recerques*, n. 74-75, 2019, pp. 133-159. Consultable online a: <https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/389949/483322>
- COLOMER I CALSINA, Josep Maria. *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona: Curial, 1978.
- DURAN, Lluís, “Armes franquistes contra lletres catalanes”, dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 5: la repressió franquista (1938-1977)*. Barcelona: Edicions 62, 2007, pp. 131-144.
- ESTANY FREIRE, Lara. *La censura franquista i la traducció catalana de narrativa als anys seixanta*. Universitat Autònoma de Barcelona: Tesi doctoral, 2019, pp. 549-551.
- FERRER I GIRONÈS, Francesc. *La persecució política de la llengua catalana: Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona: Edicions 62, 1985, pp. 177-201.
- GALLOFRÉ, Maria Josepa, “La censura franquista davant la llengua”, dins CARBONELL, Jordi. *Estudis de llengua i literatura catalanes: Miscel·lània Jordi Carbonell, vol. I*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1991, pp. 277-283.
- GALLOFRÉ, Maria Josepa, i MOLAS, Joaquim. *L’edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1991, pp. 423-429.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep. “La repressió en la postguerra: el magisteri en les comarques de Barcelona i el professorat de batxillerat de Catalunya (1939-1949)”, *Butlletí de la Societat Catalana de Pedagogia*, n. 1, 1988, pp. 6-16. Consultable online a la web: <https://raco.cat/index.php/ButlletiSCP/article/view/23358/318222>
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep, i MARQUÈS I SUREDA, Salomó. *La Repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943). Segons les dades del Ministeri d’Educació Nacional*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1996, pp. 25-40.
- MARTÍNEZ, Francisco, “La cultura oficial franquista a Catalunya”, dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 2: Catalunya dins l’Espanya de l’Autarquia (1946-1951)*. Barcelona: Edicions 62, 2005, pp. 163-176.
- MASSOT MUNTANER, Josep, “Les Publicacions de l’Abadia de Montserrat i la censura”, dins VILARDELL, Laura. *Traducció i censura en el franquisme*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2016, pp. 9-34.
- MORENTE VALERO, Francisco, “Entre sotanes i camises blaves: educació i socialització política dels joves en el franquisme”, dins FONT AGULLÓ, Jordi. *Història i memòria: el*

franquisme i els seus efectes als Països Catalans. València: PUV, 2007, pp. 133-152.

- PUJOL CASADEMONT, Enric. “Cultura, llengua i política. La resistència cultural catalana durant el règim franquista (1939-1977)”, *Catalan Historical Review*, 2020. Consultable online a: http://revistes.iec.cat/index.php/CHR/article/viewFile/148364/pdf_1694
- SAMSÓ, Joan. “Notes per a una història de postguerra de l’Institut d’Estudis Catalans (1942-1961)”, *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, vol. 7, 1996, pp. 79-88. Consultable online a: <http://revistes.iec.cat/index.php/BSCEH/article/viewFile/2928/2927>
- SAMSÓ, Joan. *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995, pp. 13-147.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 1: la dictadura totalitària (1939-1945)*. Barcelona: Edicions 62, 2005.

Sobre la repressió sociolaboral i la resposta obrera:

- BALFOUR, Sebastian. *La dictadura, los trabajadores y la ciudad: El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. València: Alfons el Magnànim, 1994.
- IBARZ GELABERT, Jordi. *Treballant el silenci. Les relacions laborals dels estibadors del port de Barcelona durant el Primer Franquisme, 1939-1947*. Universitat de Barcelona: Tesi doctoral, 2001, pp. 114-131.
- LARDÍN I OLIVER, Antoni. *Obrers comunistes: El PSUC a les empreses catalanes durant el primer franquisme (1939-1959)*. Valls: Cossetània, 2007.
- MARTÍNEZ, Francisco, “Habitatge, habitatge social, especulació”, dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 2: Catalunya dins l’Espanya de l’Autarquia (1946-1951)*. Barcelona: Edicions 62, 2005, pp. 156-162.
- MOLINERO, Carme, i YSÀS, Pere. “*Patria, Justicia y Pan*”. *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya (1939-1951)*. Barcelona: La Magrana, 1985, pp. 175-222.
- MOLINERO, Carme, i YSÀS, Pere. *Productores disciplinados y minorías subversivas: Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*. Madrid: Siglo XXI, 1998.
- MONJONELL CLAVERA, Joan. “Industrialització i canvi de conjuntura en la Catalunya de la postguerra”. *Recerques: Història, economia i cultura*, n. 6, 1976, pp. 205-221. Consultable online a: <https://www.raco.cat/index.php/Recerques/article/view/137541/241334>
- RICHARDS, Michael. “Falange, autarquia i crisi. La vaga general de 1951 a Barcelona”. *Segle XX: Revista catalana d’història*, n. 3, 2010, pp. 95-124. Consultable online a: <https://revistes.ub.edu/index.php/segleXX/article/view/9836/12652>
- RIQUER, Borja de, i CULLA, Joan. *Història de Catalunya. Volum VII: El franquisme i la transició democràtica (1938-1988)*. Barcelona: Edicions 62, 1989.

- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 1: la dictadura totalitària (1939-1945)*. Barcelona: Edicions 62, 2005.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *El franquisme a Catalunya (1939-1977). Volum 5: la repressió franquista (1938-1977)*. Barcelona: Edicions 62, 2007.
- YSÀS, Pere. "El movimiento obrero durante el franquismo. De la resistencia a la movilización (1940-1975)". *Cuadernos de Historia Contemporánea*, n. 30, 2008, pp. 165-184. Consultable online a: <https://revistas.ucm.es/index.php/CHCO/article/view/CHCO0808110165A/6731>

Fonts fotogràfiques:

Font de la foto de portada:

- RIURÓ LLAPART, F. (1946). *Barraques del Rio. Retrat d'un nen al costat d'una barraca del Ríu, nucli de barraques ubicat a la llera del riu Ter, al barri de Sant Ponç*. [Imatge digital]. Fons Francesc Riuró Llapart, Girona. Llicències CC. Consultable online a: https://sgdap.girona.cat/fotoweb/archives/5002-Fotografia/FOTOGRAFIA/Fons_RiuroFrancesc/577606.jpg.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5002-Fotografia%2F%3F25%3DBarraques